

**PRAĆENJE PROVEDBE PREPORUKE
VIJEĆA EVROPE O MJERAMA ZA BORBU
PROTIV DISKRIMINACIJE ZASNOVANE NA
SEKSUALNOJ ORIJENTACIJI ILI RODNOM
IDENTITETU.**

Izvještaj za Bosnu i Hercegovinu

Edicija Ljudska prava Sarajevskog otvorenog centra
Ediciju uređuje Emina Bošnjak

naslov: Praćenje provedbe Preporuke Vijeća Evrope o
mjerama za borbu protiv diskriminacije
zasnovane na seksualnoj orijentaciji ili rodnom identitetu.
Izveštaj za Bosnu i Hercegovinu

autorice: Marinha Barreiro, Vladana Vasić

lektura i prevod: Dalila Mirović, Senita Džigal

prelom_naslovnica: Feđa Bobić

izdavač: Sarajevski otvoreni centar, www.soc.ba

za izdavača: Saša Gavrić

© Sarajevski otvoreni centar/autorice

Ova publikacija je pripremljena u okviru projekta Praćenje implementacije Preporuke Vijeća Evrope državama članicama o mjerama za borbu protiv diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta u Bosni i Hercegovini i podržana je od strane Fondacije otvoreno društvo. Također je podržana od strane Fonda dokumentacije kršenja ljudskih prava ILGA-Europe u okviru projekta Implementacija Preporuke Vijeća Evrope o LGBT pravima. Ovaj projekat je finansijski podržalo Odjeljenje za rodnu i emancipaciju LGBT osoba Ministarstva obrazovanja, kulture i nauke Vlade Kraljevine Nizozemske.

Mišljenja izražena u ovom dokumentu ne odražavaju nužno zvanične stavove ILGA-Europe i Vlade Kraljevine Nizozemske.

PREDGOVOR	5
SAŽETAK	7
PREPORUKA VLADI ZA PRIORITETNE AKCIJE	10
1. UVOD	14
2. REZULTAT ISTRAŽIVANJA	18
3. DODATAK PREPORUCI CM/REC(2010)5	21
3.1. Zločini iz mržnje i govor mržnje	21
3.2. Sloboda udruživanja, izražavanja i okupljanja	27
3.3. Poštivanje privatnog i porodičnog života (osim posebnih pitanja transrodnosti)	30
3.4. Poštivanje privatnog i porodičnog života i pristup zdravstvenoj zaštiti- posebna pitanja transrodnosti	31
3.5. Zaposlenje	32
3.6. Obrazovanje	34
3.7. Zdravstvo - osim posebnih pitanja transrodnosti	36
3.8. Stanovanje	38
3.9. Sport	39
3.10. Pravo na azil	40
3.11. Državne institucije za ljudska prava	41
RJEČNIK	43
O SARAJEVSKOM OTVORENOM CENTRU	48

PREDGOVOR

LJUDSKA PRAVA SU LGBT PRAVA (I OBRATNO)

Vijeće Evrope je dom nekim od najvažnih i najprimjenjivijih sporazuma o ljudskim pravima na svijetu, kao što je Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda. Na osnovu tog temeljnog zakona naših 47 evropskih zemalja članica, sva ljudska prava, uključujući slobodu govora i izražavanja, slobodu okupljanja, prava na privatnost i porodični život, trebaju biti jednako dostupna svima. Osim toga, dodatkom Protokola 12 uz ovu Konvenciju, garantuje se i pravo svima nama da živimo slobodni_e od diskriminacije na osnovu zakona ili od strane javne vlasti.

Međutim, u praksi je to očigledno teže sprovesti nego u teoriji, stoga je Komitet ministara Vijeća Evrope dodatno usvojio specifičnu Preporuku – Preporuku CM/Rec 2010 (5), za 47 država članica o mjerama borbe protiv diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta.

Povjerenik za ljudska prava Vijeća Evrope objavio je u 2011. godini komparativni izvještaj o diskriminaciji na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta u svim državama članicama Vijeća Evrope. Nažalost, ne postoji ništa što ukazuje da je situacija za LGBT osobe bolja u ovoj državi, nego što je u drugim državama regiona, pa čak i u Evropi. Činjenica da u Bosni i Hercegovini do danas nije bilo sudskih odluka koje bi se odnosile na nasilje, diskriminaciju ili govor mržnje zasnovan na seksualnoj orijentaciji ili na rodnom identitetu pokazuje, kao i u ostalim državama, da LGBT osobe oklijevaju prijaviti nasilje, govor mržnje ili diskriminaciju javnim vlastima. Prečesto, ovaj ozbiljan nedostatak povjerenja je opravdan.

Neka hitna pitanja kojima bi se odgovarajuće vlasti mogle i trebale pozabavit kao prvim koracima u pokušaju da se poboljša situacija za LGBT populaciju u BiH uključuju problem djelimične implementacije Zakona o zabrani diskriminacije,

neadekvatnosti pravne regulacije protiv govora mržnje i prepoznavanja zločina iz mržnje, nedostatak pažnje koju javni_e službenici_e, javne ličnosti i čak predstavnici međunarodne zajednice posvećuju svojoj dužnosti da se suzdrže i oštro osude govor i djela koja su diskriminatorna, motivirana mržnjom i koja potiču na mržnju. Generalni sekretar Vijeća Evrope ponovo je istakao na Međunarodni dan borbe protiv homofobije (17. maj 2012) da politički lideri_ce takođe imaju odgovornost da trenutačno i snažno reaguju na svaki čin ili izjavu koji se odlikuju netolerancijom i homofobijom, osobito kada oni dolaze od drugih političara_ki.

Istraživanje o implementaciji navedene Preporuke Komiteta ministara Vijeća Evrope koje je pred vama, korisno je za razumijevanje zadataka na kojima bh. društvo i njegove vlasti trebaju nastaviti raditi kako bi osigurali puno poštivanje ljudskih prava LGBT osoba. Zato se želim zahvaliti ILGA- Europe za pokretanje ovako relevantnog projekta, i Sarajevskom otvorenom centru za provođenje istraživanja i davanje preporuka za daljnji napredak. Ovaj izvještaj je bitan za Bosnu i Hercegovinu, ne samo za LGBT osobe već za čitavu populaciju – jer su ljudska prava za sve ili nikoga.

Mary Ann Hennessey,
šefica ureda vijeća Evrope u BiH

SAŽETAK

Jedina mjera koju su bosanskohercegovačke vlasti preuzele u skladu s Preporukom Vijeća Evrope upućene državama članicama o mjerama za borbu protiv diskriminacije zasnovane na seksualnoj orijentaciji ili rodnom identitetu (Preporukom CM/REC(2010)5) jeste uključivanje seksualne orijentacije i seksualnog izražavanja u antidiskriminaciono zakonodavstvo. Međutim, u nedostatku drugih mjera, te u svjetlu teške društvene netrpeljivosti, ovo zakonodavstvo pruža slabu zaštitu lezbejkama, gej i biseksualnim osobama.

Prema saznanjima Sarajevskog otvorenog centra, vlasti nisu usvojile nikakve druge mjere za provođenje zahtjeva navedene Preporuke. Konkretno, nije bilo revizije postojeće legislative i drugih mjera koje bi mogle, direktno ili indirektno, dovesti do diskriminacije, ne postoji odredba za zaštitu od diskriminacije na osnovu rodnog identiteta i nema uvođenja sveobuhvatne strategije usmjerene na rješavanje problema javne diskriminacije i na suzbijanje predrasuda i stereotipa. Preporuka i njen Dodatak nisu prevedeni niti su distribuirani široj javnosti od strane vlasti ili civilnog društva.

Predrasuda zasnovana na seksualnoj orijentaciji (ali ne i na rodnom identitetu) kao motiv krivičnog djela uzima se kao otežavajuća okolnost u krivičnim zakonima Republike Srpske i Brčko distrikta, ali ne i u Federaciji BiH. Čini se da nema posebne obuke za policijske službenike i pravosuđe u vezi sa homofobnim i transfobnim zločinima iz mržnje, niti za zatvorske službenike u vezi sa LGBT zatvorenicama_cama. Ako i ima podataka o ovome, nisu transparentni i ostali su nam nepoznati.

Bosna i Hercegovina nema zakona koji zabranjuju govor mržnje ili podstrekavanje na mržnju na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta (uključujući i govor mržnje na internetu).

Iako sloboda izražavanja i okupljanja LGBT osoba postoji u teoriji, nasilje za vrijeme Queer Sarajevo Festivala, kao i neuspjeh vlasti da pruži zaštitu učesnicima_ama, pokazuju

da je stvarnost drugačija. Da li i koliko su se stvari poboljšale, bit će vidljivo onda kada LGBT zajednica stekne povjerenje da ponovo pokuša ostvariti slobodu izražavanja i udruživanja u javnom prostoru.

Istospolne seksualne radnje nisu krivična djela. Nisu preduzeti koraci za uklanjanje diskriminacije u pristupu pravima parova i roditeljstva.

Onda kada je promjena spola završena, pojedinac_ka može podnijeti zahtjev za izmjenu oznake spola u svim zvaničnim dokumentima uključujući, u prvoj fazi, jedinstveni matični broj. Stoga, u proceduri zakonske izmjene spola izražen je uvredljiv zahtjev, kojim se traži da osoba u potpunosti hirurški izmijeni spol kako bi se oznaka spola u njegovim_njenim zvaničnim dokumentima promijenila, čime se povređuje pravo na vlastito rodno izražavanje.

Zakon o radu Brčko distrikta i Zakon o radu u institucijama BiH zabranjuju diskriminaciju na osnovu seksualne orijentacije, ali isti zakoni u Federaciji BiH i Republici Srpskoj ne zabranjuju. Prema informacijama koje je Sarajevski otvoreni centar dobio od institucija vlasti, nijedna druga mjera koju predlaže Preporuka nije poduzeta, uključujući i one u vezi sa oružanim snagama, kao i privatnošću transrodnih osoba.

Zakon o zabrani diskriminacije Bosne i Hercegovine, kao i neki pravni instrumenti na entitetskom nivou, izričito zabranjuju diskriminaciju na osnovu seksualne orijentacije u obrazovanju, ali isto tako ne uključuju izričito diskriminaciju i na osnovu rodnog identiteta. Međutim, druge mjere, kao što je očuvanje prava djece i mladih na obrazovanje u bezbjednom okruženju izuzetom od nasilja, socijalne isključenosti i drugih oblika diskriminacije, koje su predložene Preporukom, nisu provedene. Analiza školskih udžbenika pokazuje da se u nekima homoseksualnost definiše kao bolest i svrstava u grupu poremećaja poput pedofilije i narkomanije.

Homoseksualnost se više ne klasifikuje kao bolest, programi prevencije HIV-a/AIDS-a uključuju LGBT osobe, a LGBT osobe mogu da identifikuju svoje partnere kao kontakt osobu u slučajevima nužde. Ipak, čini se da druge mjere koje se odnos na oblast zdravstva, koje su predložene Preporukom, nisu primjenjene.

Zakon o zabrani diskriminacije BiH zabranjuje diskriminaciju na osnovu seksualne orijentacije u oblasti stanovanja, ali ne i na osnovu rodnog identiteta.

Ni u ovoj oblasti nisu provedene konkretne mjere predložene Preporukom.

Bosanskohercegovački zakoni ne navode izričito seksualnu orijentaciju ili rodni identitet u kontekstu azila.

Ovlaštenja ombudsmena za ljudska prava izričito uključuju seksualnu orijentaciju, ali ne i rodni identitet. Međutim, ombudsmen je uključio rodni identitet u radu Institucije i, u granicama svojih resursa, sprovodi neke od aktivnosti predloženih Preporukom. Ipak, zbog nedostatka sredstava, Institucija ombudsmena/ombudsmana za ljudska prava BiH ne sprovodi opsežne javne kampanje u cilju promicanja antidiskriminacije na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta.

PREPORUKE VLADI ZA PRIORITETNE AKCIJE

Da bi se ispunili zahtjevi Preporuke CM/Rec(2010)5 Komiteta ministara državama članicama o mjerama borbe protiv diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta, kao i druge međunarodne obaveze prema Evropskoj konvenciji za ljudska prava i da bi se postigla tačna implementacija Zakona o zabrani diskriminacije BiH i Zakona o ravnopravnosti spolova BiH, državni organi, te oni na entitetskom i kantonalnom nivou trebaju preduzeti sljedeće korake:

- U Zakonu o ravnopravnosti spolova BiH i Zakonu o zabrani diskriminacije BiH, kao zakonima koji na sistematičan način regulišu oblast zabrane diskriminacije, pojmovi seksualna orijentacija i rodni identitet bi trebali biti definisani. S obzirom da je riječ o relativno novim pojmovima, adekvatna definicija bi olakšala primjenu od strane državnih organa, zatim pravnih i fizičkih lica ili pravosudnih organa, te bi spriječilo pogrešno tumačenje;
- Vlasti trebaju osigurati da su zakonodavne i druge mjere u BiH adekvatne za borbu protiv diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta, te trebaju usvojiti i efikasno provesti sveobuhvatnu strategiju, uključujući dugoročnu edukaciju i programe podizanja svijesti, čiji je cilj rješavanje predrasuda i diskriminatornog ponašanja u okviru šire javnosti i ispravljanje predrasuda i stereotipa.
- Da bi se sistem zaštite koristio, te da bi se nedostaci u njenoj primjeni prepoznali, potrebno je da osobe ili grupe kojima je sistem zaštite od diskriminacije upućen budu svjesne da on postoji i da ga koriste. Zbog toga je potrebno da državni organi BiH sprovode kampanje za podizanje svijesti i znanja o sistemu zaštite.
- Nevladine organizacije koje brane ljudska prava LGBT osoba nisu na odgovarajući način i sistematski konsultovane o usvajanju i implementaciji mjera koje mogu imati utjecaj na ljudska prava LGBT osoba. Zbog toga je potrebna sistematska konsultacija i saradnja između nevladinih organizacija i vlasti.
- U krivičnim zakonima Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu – BiH), Republike

Srpske (u daljem tekstu – RS), Federacije BiH (u daljem tekstu – FBiH) i Brčko distrikta (u daljem tekstu – BD) pod krivično djelo povreda ravnopravnosti čovjeka i građanina, rodni identitet bi trebao biti uveden kao element krivičnog djela. Uvođenjem rodnog identiteta, kao elementa krivičnog djela, krivični zakoni u BiH bi bili usklađeni sa Zakonom o zabrani diskriminacije BiH. Također, policijske statistike ne trebaju samo biti usmjerene na zločine, nego i na motive tih zločina.

- Iako zakoni garantuju slobodu štampe i slobodu izražavanja, ne postoji dodatna stimulacija niti pravila koja bi osigurala veću vidljivost LGBT osoba u medijima, tj. u javnoj sferi. Regulatorna agencija za komunikacije (RAK), kao i nevladina organizacija Vijeće za štampu u BiH uporno se bore protiv svake vrste diskriminacije u medijima. S druge strane, možemo zaključiti da državne institucije nisu samo nedovoljne za podsticanje pozitivnog izvještavanja o LGBT pitanjima, nego i ne uspijevaju osuditi slučajeve sa homofobnim sadržajem.
- Vlasti trebaju osigurati pravo na mirno okupljanje svih građana_ki. Vlasti nisu uspjele osigurati javne događaje tokom Queer Sarajevo Festivala, gdje je povrijeđeno osam osoba. Do sada niko nije odgovarao zbog spomenutih događaja i slučaj je još uvijek pred Ustavnim sudom BiH. Manifestacije nasilja, diskriminacije i homofobije u društvu su i dalje razlog za zabrinutost.
- U odnosu na promjene u porodičnim zakonima u BiH, trebali bi se poduzeti sljedeći koraci:
  - a) Uvođenje registrirane zajednice života kojom bi pripadnici_e gej i lezbejske zajednice regulisali_e svoje imovinske odnose u okviru životne zajednice;
  - b) Uvođenje registrirane zajednice života za pripadnike_ce gej i lezbejske zajednice u okviru koje bi partneri_ce mogli regulisati imovinske odnose, te ostvariti pravo na penziju drugog partnera_ice, pravo na izdržavanje, kao i zdravstveno osiguranje.

Minimalna regulacija otklonila bi pravni vakuum i omogućila zajednička imovinska ulaganja partnera_ica ili zaštitu takve imovine, omogućila bi pravo na izdržavanje

drugog_e partnera_ice; omogućila bi ostvarenje prava na penziju; poreske olakšice i pogodnosti u pogledu rješavanja stambenog pitanja: posebno kada su partneri_ice zajedno proveli_e čitav život. Negacija postojanja takve zajednice života od strane države ne doprinosi rješavanju problema.

- Uskladiti Zakone o radu FBiH, RS-a i BD s odgovarajućim odredbama Zakona o ravnopravnosti spolova BiH i Zakona o zabrani diskriminacije BiH, izričitim uvođenjem odredbi o diskriminaciji na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Državni organi trebaju provesti strategiju kojom bi podigli svijest među poslodavcima i zaposlenima o njihovim pravima i obavezama.
- Kada su u pitanju transrodne osobe, vlasti na nivou entiteta i BD trebaju uspostaviti proceduru koja omogućava promjenu imena i spola u zvaničnim dokumentima na brz, transparentan i dostupan način. Dalje, zakonski priznatoj transrodnoj osobi mora biti zakonski zagarantovano pravo da se vjenča sa osobom suprotnog spola od njenog promjenjenog spola.
- Država BiH treba pružiti mogućnost podvrgavanja operaciji i drugim neophodnim tretmanima koji vode do potpune promjene spola, ali također treba obezbjediti i da osiguranja pokrivaju medicinski neophodni tretman u cijelosti, uključujući operaciju promjene spola kao dio tog tretmana.
- Postoji potreba za usklađivanjem Zakona o obrazovanju na različitim nivoima sa Zakonom o zabrani diskriminacije BiH. Također, programe i udžbenike treba revidirati u cilju uvođenja naučno potvrđenih informacija koje se odnose na seksualnu orijentaciju i rodni identitet, te uklanjanja neistina i stereotipa.
- Ne postoji zvanično prikupljanje podataka o nasilju u školama, tako da bi trebalo početi sistematski prikupljati podatke koji se odnose na diskriminaciju i nasilje u školama, koje je povezano sa seksualnom orijentacijom i rodnim identitetom. Treba organizovati i treninge vezane za kodeks ponašanja nastavnog osoblje u cilju promovisanja tolerantnog okruženja i sprečavanja nasilja.
- Vlasti BiH trebaju razviti državnu strategiju da prilagode zdravstvene usluge na

- osnovu potreba svakog građanina_ke, nudeći učinkovite zdravstvene usluge, imajući u vidu, između ostalog, pacijentovu_ičinu seksualnu orijentaciju i/ili rodni identitet.
- Zakon o stambenim odnosima FBiH i Zakon o stanovanju RS se trebaju izmijeniti da bi bili u skladu sa Zakonom o zabrani diskriminacije BiH zato što ne navode diskriminaciju na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, dok Zakon o zabrani diskriminacije zabranjuje diskriminaciju po svim osnovama, uključujući i seksualnu orijentaciju i rodni identitet. U ove izmjene bi trebale uvesti izričitu zabranu diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta kada su u pitanju pristup stanovanju, uslovima stanovanja i ugovoru o zakupu.
  - Vlasti BiH trebaju preduzeti političke i zakonodavne mjere da bi se spriječio rizik isključenja iz učešća u sportovima na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Homofobno i transfobno skandiranje i nasilje koje prati sportske događaje trebalo bi se uvesti kao krivično djelo u krivične zakone BiH.
  - Zakon o kretanju i boravku stranaca i azilu BiH trebao bi priznati osnovani strah od progona na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta kao valjan osnov za davanje izbjegličkog statusa i azila.
  - Institucija ombudsmena/ombudsmana za ljudska prava BiH je pokazala spremnost za saradnju i rad sa nevladinim organizacijama u cilju boljeg provođenja Zakona o zabrani diskriminacije BiH, kao i pružanje informacija u vezi sa podizanjem svijesti o procedurama žalbe u slučajevima diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Međutim, zbog nedostatka sredstava, Institucija ombudsmena/ombudsmana za ljudska prava BiH ne provodi opsežne javne kampanje u cilju promicanja zabrane diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta, te su to pitanja koja bi trebala biti riješena u budućnosti. Dalje, BiH bi trebala ojačati Odjel za eliminaciju svih oblika diskriminacije Institucije ombudsmena/ombudsmana kako bi taj odjel mogao obavljati svoje nadležnosti u potpunosti.

1. UVOD

KONTEKST

Komiteet ministara Vijeća Evrope je 31. marta 2010. godine usvojio Preporuku za države članice o mjerama borbe protiv diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta. Za LGBT zajednicu to je bio historijski trenutak. Preporuka je, kao što je generalni sekretar Vijeća Evrope, Thorburn Jagland istakao, prvi svjetski pravni instrument koji se konkretno bavi diskriminacijom po ovim osnovima, i dodao je da su ova dva osnova „neki od najdugotrajnijih i najtežih oblika diskriminacije za suzbijanje“.¹

U širem smislu Preporukom se:

- naglašava ključni princip, a to je da su ljudska prava univerzalna i da se odnose na sve pojedince_ke, uključujući tako i LGBT osobe;
- potvrđuje činjenica stoljećima duge diskriminacije koju LGBT osobe trpe zbog svoje seksualne orijentacije ili rodnog identiteta;
- priznaje da su potrebne konkretne akcije da bi se osiguralo potpuno uživanje ljudskih prava LGBT osobama, te se navode mjere koje se zahtijevaju od vlada država članica.

Preporuka je jednoglasno usvojena od strane 47 država članica Vijeća Evrope, uključujući i BiH. Kao preporuka, a ne konvencija, ona nije pravno obavezujuća, ali kako se čvrsto zasniva na postojećim pravno obavezujućim međunarodnim i evropskim dokumentima vezanim za poštovanje ljudskih prava, države članice imaju jasnu obavezu da provode njene glavne elemente.

---

¹ „Vijeće Evrope promiče ljudska prava lezbejki, gej, biseksualnih i transrodnih osoba“ <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1607163&Site=DC&BackColorInternet=F5CA75&BackColorIntranet=F5CA75&BackColorLogged=A9BACE>, posjećeno 12. jula 2012.godine

Preporuka se sastoji od četiri elementa:

- **Preamble** koja utvrđuje da su homofobija, transfobija i drugi oblici netolerancije i diskriminacije lezbejki, gej, biseksualnih i transrodnih osoba historijski i još uvijek aktuelni problemi koje treba rješavati. Također, podsjeća da su ljudska prava univerzalna i da se primjenjuju na sve pojedince_ke bez diskriminacije po bilo kojem osnovu, u skladu sa Evropskom konvencijom o ljudskim pravima i drugim međunarodnim konvencijama kao što su Evropska socijalna povelja, Međunarodna konvencija o pravima djeteta, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, te Povelja o osnovnim pravima Evropske unije. Preporuka naglašava da države članice trebaju imati ulogu kako u obezbjeđivanju nediskriminacijskog tretmana, tako i u obavezama koje zahtjevaju primjenu mjera zaštite od diskriminacijskog tretmana, uključujući i mjere koje su provedene od strane država nečlanica. Oboje čine osnovnu komponentu međunarodnog sistema zaštite ljudskih prava i osnovnih sloboda, bez diskriminacije po bilo kom osnovu.
- **Akcionog plana** koji naglašava tri ključna područja djelovanja vlasti: pregled i eliminacija postojećih diskriminacijskih zakona i politika; uvođenje zakona i drugih mjera za borbu protiv diskriminacije i obezbjeđenje djelotvornih pravnih lijekova.
- **Dodatka**, koji detaljnije iznosi mjere koje se zahtijevaju od država članica u operativnom tekstu. Dodatak je podijeljen na sljedeće odjeljke: I. Pravo na život, bezbjednost i zaštitu od nasilja (zločini iz mržnje i govor mržnje); II. Sloboda udruživanja; III. Sloboda izražavanja i mirnog okupljanja; IV. Pravo na poštivanje privatnog i porodičnog života; V. Zaposlenje; VI. Obrazovanje; VII. Zdravstvo; VIII. Stanovanje; IX. Sport; X. Pravo na azil; XI. Državne institucije za zaštitu ljudskih prava. Predložene akcije su zasnovane na pravno obavezujućim odredbama izloženim ranije.
- **Memoranduma s objašnjenjima** koji podupire Preporuku dodavanjem popratnih informacija u različitim odjeljcima i temama, pojašnjavanjem šta je namjeravano pojedinačnim preporukama, objašnjavanjem principa izvedenih iz

postojećih evropskih i drugih međunarodnih instrumenata na kojima se zasnivaju pojedinačne preporuke, te davanjem primjera detaljnih mjera potrebnih za provođenje pojedinačnih preporuka.

SVRHA OVOG IZVJEŠTAJA

Svrha ovog izvještaja je da se procjeni postignuti napredak svih bitnih bosanskohercegovačkih organa u provođenju Preporuke i da se naglase područja u kojima je dalje djelovanje potrebno. Mapiranjem mjera koje su provedene, odnosno onih koje nisu, stvara se platforma na osnovu koje će se moći mjeriti dalji napredak u provođenju Preporuke .

Ovaj izvještaj namijenjen je političkim liderima i državnim službenicima koji su odgovorni za provođenje Preporuke, a također i Komitetu ministara Vijeća Evrope koji se obavezaao, usvajanjem Preporuke, da provede reviziju napretka ka njenom provođenju u martu 2013.godine. Namjera ovog izvještaja jeste da doprinese toj reviziji.

METODOLOGIJA

Procjena napretka u izvještaju se zasniva na listi posebnih, detaljnih mjera koje zahtjeva Preporuka. Ovaj spisak mjera je izveden iz teksta Preporuke i njenog Dodatka, dopunjen dodatnim detaljima navedenim u Memorandumu sa objašnjenjima. Ovaj spisak, te podaci koji je sakupio Sarajevski otvoreni centar u cilju procjene napretka u provođenju pojedinačnih mjera Preporuke, nalaze se u Dodatku iii ovog izvještaja, pod nazivom Izvještaj o implementaciji Preporuke u Bosni i Hercegovini.

Podaci korišteni za procjenu napretka u provođenju su dobijeni iz više izvora:

- Odgovori iz pojedinih ministarstava i drugih organa na dopise Sarajevskog otvorenog centra u kojima se kroz spisak pitanja traže komentari o preduzetim akcijama za implementaciju odgovarajućih mjera.

- Informacije iz objavljenih izvora, kao što su izvještaji o Bosni i Hercegovini Komisije za ljudska prava Vijeća Evrope, kao i dokumentacija za njen izvještaj, Diskriminacija na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta u Evropi. Također i drugi izvori poput Izvještaja Evropske komisije o napretku za BiH², Državni izvještaji o stanju ljudskih prava State Departmenta Sjedinjenih američkih država³,
- Istraživanja i dokumentacija koju su prikupili Sarajevski otvoreni centar i druge nevladine organizacije.

U Bosni i Hercegovini je, početkom 90-tih godina, stvoren veoma složen politički sistem i pravni okvir u cilju odražavanja svih identiteta multietničke, multikulturalne i multireligijske države koja se sastoji od dva entiteta i jednog distrikta: Federacije Bosne i Hercegovine (FBiH), Republike Srpske (RS) i Brčko Distrikta (BD). FBiH je federacija sa 10 kantona, dok je RS centralizovana. Pored Ustava BiH, svaki entitet ima vlastiti ustav, dok BD ima vlastiti statut. Osim toga, pored zakona i ministarstava na državnom nivou, postoje i zakoni i ministarstva na entitetskom nivou/nivou distrikta, kao i na nivou kantona.

Ovakva struktura znači da je odgovornost za provođenje Preporuke Komiteta ministara za borbu protiv diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta na ministarstvima i institucijama i na državnom, i na entitetskim/distriktnom i na kantonalnim nivoima, što odgovornost za djelovanje čini veoma difuznom. U pripremi ovog izvještaja, dopisi su poslani sedamdeset jednom (71) ministarstvu ili drugoj instituciji na svim nivoima vlasti.

---

2 Izvještaj Evropske komisije o napretku zemlje za 2011.godinu (Brisel, 12.10.2011. SEC(2011) 1206 final)

3 State Department SAD-a, Državni izvještaji o stanju ljudskih prava za 2011.godinu, Bosna i Hercegovina <<http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/humanrightsreport/index.htm#wrapper>>, posjećeno 10. jula 2012.

2. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

PREPORUKA

Akcioni plan Preporuke obuhvata četiri glavna zahtjeva: pregled postojećih mjera da bi se uklonila bilo kakva diskriminacija na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta; uvođenje učinkovitih mjera za borbu protiv takve diskriminacije, obezbjeđivanje pristupa učinkovitim pravnim lijekovima za žrtve, te omogućavanje da se Preporuka prevede i distribuira što je šire moguće. Također se zahtjeva da se države članice rukovode principima i mjerama sadržanim u Dodatku Preporuke.

Jedina mjera u skladu sa gore navedenim jeste uvođenje seksualne orijentacije i rodnog identiteta u antidiskriminaciono zakonodavstvo. Međutim, u nedostatku drugih mjera, te u svjetlu teške društvene netrpeljivosti, to pruža slabu zaštitu lezbejkama, gej i biseksualnim osobama. Ne postoji ni posebna zakonska zaštita za transrodne osobe⁴.

LGBT osobe se u BiH suočavaju sa visokim stepenom društvenog odbacivanja. Prema Gallupovom istraživanju, koje je provedeno u 2010. godini, 64.1% građana_ki BiH smatra da su homoseksualni odnosi pogrešni, te samo 18% njih smatra da bi homoseksualci trebali uživati ista prava kao i heteroseksualci.

Ta netrpeljivost je utjecala veoma negativno na razvoj LGBT zajednice. LGBT osobe uglavnom ostaju društveno i politički nevidljive. U 2008. godini je bio prvi pokušaj probijanja te nevidljivosti, održavanjem Queer Sarajevo Festivala, kulturnog događaja sa umjetničkom izložbom, filmovima itd. Najava Festivala je praćena snažnim govorom mržnje u medijima. Grupe ekstremista su pozivale na nasilje protiv homoseksualnih i transrodnih osoba. Većina političara se pridružila javnom linču ovog događaja, a jedino su

---

⁴ Zakon o zabrani diskriminacije uključuje zabranu diskriminacije na osnovu „spola, spolnog izražavanja ili orijentacije“. Iako se od ovog zakona očekivalo da barem uvrsti na osnovu rodnog identiteta i seksualne orijentacije, to nije učinjeno. Ovaj zakon nije zadovoljavajući jer ne navodi izričito pojam rodni identitet. Banović, D., Prava i slobode LGBT osoba, Seksualna orijentacija i rodni identitet u pozitivnom pravu u Bosni i Hercegovini, Edicija Questioning, Sarajevski otvoreni centar, Sarajevo 2011.

dvije opozicione stranke dale otvorenu, javnu podršku Festivalu. Kada je otvoren, uslijedio je brutalan napad na učesnike_ce od strane huligana i vjerskih ekstremista i osam osoba je povrijeđeno. Uz neuspjeh policije da pruži adekvatnu zaštitu, organizatori nisu bili u mogućnosti da osiguraju zaštitu učesnika_ca, te je zbog toga ostatak programa otkazan.⁵

Od tada je LGBT zajednica gotovo nevidljiva jer je opći stav da je veoma opasno organizovati bilo kakav oblik javnog događaja. Ipak, Sarajevski otvoreni centar je 2010. godine počeo raditi u okviru LGBT zajednice, organizujući događaje s niskim nivoom vidljivosti zbog straha od javnog eksponiranja LGBT osoba u javnosti, nastalog nakon QSF 2008. godine. Međutim, nakon potvrda da se događaji sprovode bez ikakvih poteškoća, od sredine 2011. godine do danas, svi događaji širom zemlje su potpuno javni i reklamirani kroz razne medije. Do sada, ni na jednom javnom događaju nije bilo napada na posjetioce_teljke.

PREDUZETE MJERE

Od mjera koje su tražene samom Preporukom, samo jedna je provedena. U pitanju je zabrana diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije, koja je predviđena i Zakonom o ravnopravnosti spolova BiH i Zakonom o zabrani diskriminacije. Ovi zakoni su usvojeni 2003. i 2009. godine, uglavnom na insistiranje Evropske unije i Vijeća Evrope.

Koliko je Sarajevski otvoreni centar bio u mogućnosti da utvrdi, vlasti nisu usvojile nijednu drugu mjeru za provođenje gore navedenih zahtjeva Preporuke. Konkretno, nije bilo revizije postojećih zakonskih i drugih mjera koje bi mogle, direktno ili indirektno, dovesti do diskriminacije, nema odredbi za zaštitu od diskriminacije na osnovu rodnog identiteta i nema uvođenja sveobuhvatne strategije čiji je cilj rješavanje diskriminatorских stavova unutar šire javnosti i ispravljanje predrasuda i stereotipa. Preporuka i njen Dodatak nisu prevedeni na b/h/s jezik niti su distribuirani u javnost.

⁵ Za više informacija o Sarajevu Queer Festivalu, pogledati studiju *Study on Homophobia, Transphobia and Discrimination on Grounds of Sexual Orientation and Gender Identity. Sociological Report: Bosnia-Herzegovina. u Discrimination on grounds of sexual orientation and gender identity in Europe.* Strasbourg, Council of Europe Publishing (2011).

Pravni lijekovi postoje za žrtve diskriminacije u teoriji. Ipak, Sarajevski otvoreni centar ne zna nijedan primjer uspješnog korištenja Zakona o zabrani diskriminacije BiH koji je povezan sa diskriminacijom na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta. Ustvari, imajući u vidu netrpeljivost prema LGBT osobama, otvoreno je pitanje da li će sudovi, policija i drugi organi uprave učinkovito primjeniti antidiskriminacijsko zakonodavstvo.

Godišnji izvještaj ombudsmena iz 2011. godine ukazuje na neophodnost intenziviranja kampanje za podizanje svijesti među pojedinim kategorijama žrtava, uključujući i one koje su pretrpjele diskriminaciju na osnovu seksualne orijentacije.

U tom smislu, ne predstavlja iznenađenje činjenica da je Komisija za ljudska prava Vijeća Evrope navela neophodnost podsticanja vlasti „da pojačaju svoje napore kako bi se obezbjedilo efikasno provođenje Zakona o zabrani diskriminacije i da se podigne svijest javnosti o postojanju ovog zakona“.⁶

Tokom pripreme ovog izvještaja, sastali smo se sa predstavnicima Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH. Nažalost, ostavljen je utisak da oni nemaju u planu da rade na borbi protiv diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta niti da sarađuju sa nevladinim organizacijama koje se bave tim pitanjem, te da to pitanje nije prioritet za ovo ministarstvo.

---

⁶ Povjerenik za ljudska prava Vijeća Evrope, Četvrti tromjesečni izvještaj o radu 2010. godine, Thomas Hammarberg, CommDH(2011)1

3. DODATAK PREPORUCI CM/REC(2010)5

3.1. ZLOČINI IZ MRŽNJE I GOVOR MRŽNJE

Ključne preporuke u Poglavlju I.A Dodatka predviđaju obuke za policijske službenike, pravosuđe i zatvorsko osoblje, uvođenje nezavisnog mehanizma za istraživanje zločina iz mržnje navodno počinjenih od strane državnih službenika i zatvorskog osoblja, kao i niza mjera za borbu protiv zločina iz mržnje i mržnjom motivisanih incidenata na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, uključujući zakonodavstvo zločina iz mržnje. Od država članica se također traži da prikupe i analiziraju podatke o rasprostranjenosti i načinima diskriminacije u ovoj oblasti.

Predrasuda zasnovana na seksualnoj orijentaciji (ali ne i na rodnom identitetu) kao motiv se uzima kao otežavajuća okolnost u krivičnim zakonima RS-a i BD, ali ne i u FBiH. Čini se da nema posebne obuke za policijske službenike_ce i sudstvo u vezi sa homofobnim i transfobnim zločinima iz mržnje, niti za zatvorske službenike_ce u vezi sa LGBT zatvorenici_ama. Također, nema prikupljenih podataka iz ove oblasti.

Poglavlje I.B Dodatka zahtjeva mjere u borbi protiv govora mržnje na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, uključujući zakone koji kažnjavaju govor mržnje, promicanje pozitivnih praksi kroz medijske organizacije i internet provajdere, javna osuda takvog govora od strane vladinih službenika_ca, smjernice vladinim službenicima_ama da ne koriste govor mržnje i da podstiču poštivanje ljudskih prava LGBT osoba.

Ne postoje zakoni koji zabranjuju „govor mržnje“ ili podstrekavanje na mržnju na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta (uključujući i na internetu). Regulatorna agencija za komunikacije (elektronski medij) navodi seksualnu orijentaciju u svom propisu i kodeksu postupanja. Također i Vijeće za štampu u BiH (štampani medij) navodi seksualnu orijentaciju i rodni identitet u svom propisu.⁷ Za vrijeme Queer Sarajevo Festivala neki politički zvaničnici su koristili govor mržnje prepun homofobnih izjava.

⁷ Vidjeti član 4a Kodeksa za štampu i online medije:

http://www.vzs.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=218&Itemid=9

ZLOČINI IZ MRŽNJE I INCIDENTI MOTIVIRANI MRŽNJOM

U pravnom sistemu BiH, zločini iz mržnje nisu definisani i krivični zakoni se razlikuju u zavisnosti od područja: Krivični zakon RS-a i BD su nedavno uveli mržnju kao otežavajuću okolnost u krivičnim prestupima i priznali seksualnu orijentaciju kao mogući motiv u takvim zločinima. Ipak, rodni identitet nije izričito spomenut. U FBiH to nije urađeno - FBiH ne priznaje zločin iz mržnje kao takav.

Kada je u pitanju brza i nepristrasna istraga zločina iz mržnje i drugih incidenata motiviranih mržnjom, zbog političke podjele države, istraga varira u zavisnosti od područja. Iako se Ministarstvo unutrašnjih poslova FBiH slaže da bi trebala biti obezbjeđena obuka za policijske službenike i za osoblje pravnog sistema u cilju provođenja pravde, ono nije provelo takvu obuku do sada. U RS-u je Odjel za policijsku edukaciju Ministarstva unutrašnjih poslova uvrstio u svoj program realizaciju obuke Stručno usavršavanje policijskih službenika u oblasti prevencije i suzbijanja nasilja motiviranog seksualnom orijentacijom i rodnim identitetom i obuku o Podizanju svijesti o ravnopravnosti spolova. Ipak, ove planirane aktivnosti nisu nikada provedene.

Iako nadležna ministarstva tvrde da programi obuke za policijske službenike, kao i kodeksi ponašanja osiguravaju da svi, uključujući LGBT osobe, budu tretirani jednako kako bi se osjećali sigurno da prijave zločine iz mržnje i druge incidente motivirane mržnjom, u 2011. godini nije bilo slučajeva prijavljenih policiji. Ovo jasno pokazuje nedostatak povjerenja LGBT osoba u sistem i njihov strah da prijave slučajeve zločina iz mržnje i mržnjom motiviranih incidenata. U BiH ne postoje posebne jedinice unutar policije, koje su zadužene za istragu zločina i incidenata povezanih sa seksualnom orijentacijom i rodnim identitetom koje bi bile zadužene za održavanje kontakta sa lokalnim LGBT zajednicama u cilju jačanja odnosa povjerenja.

Većina odgovornih institucija, na svim nivoima, smatra da nema potrebe za posebnim pristupom u istraživanju homofobnih i transfobnih slučajeva zločina iz mržnje, zato što je njihov stav da se tokom istraživanja bilo kojeg krivičnog djela policijski službenici

moraju voditi principima objektivnosti, efikasnosti i profesionalnosti kada su istrage u pitanju. Ipak, ne postoji ni učinkovit ni profesionalan pristup u prijemu i istraživanju žalbi o zločinima iz mržnje ili mržnjom motivisanih incidenata, naročito onih zasnovanih na seksualnoj orijentaciji ili rodnom identitetu, navodno počinjenih od strane policijskih službenika. Jedan od primjera nepostojanja učinkovitog i profesionalnog sistema policijske istrage i krivičnog gonjenja jeste taj da nijedan od navodnih počinitelja napada tokom Queer Sarajevo Festivala iz 2008. godine nije procesuiran do sada. Ova činjenica je razlog za brigu, kako bivši povjerenik Vijeća Evrope za ljudska prava, Hammamberg, navodi u svom izvještaju iz juna 2011. godine.

Kada je riječ o situaciji u pravosuđu, nadležno ministarstvo nam nije dostavilo nikakve informacije o njihovim programima i kodeksima ponašanja, što pokazuje nedostatak djelovanja na području zločina iz mržnje i mržnjom motiviranih incidenata sa seksualnom orijentacijom ili rodnim identitetom kao motivom.

Propisi Zakona BiH o izvršenju krivičnih sankcija, pritvora i drugih mjera, a posebno član 45. (zahtjev za čovječnim postupanjem) zabranjuje bilo koji oblik diskriminacije na osnovu etničke pripadnosti, rase, boje kože, spola, seksualne orijentacije, jezika, vjere ili uvjerenja ili po bilo kojem drugom osnovu, u tretmanu zatvorenika. Ipak Sarajevski otvoreni centar nije dobio informacije od nadležnog ministarstva o tome da li i koje efikasne mjere koriste za smanjenje opasnosti od fizičkog napada, silovanja i drugih oblika seksualnog zlostavljanja, uključujući i efikasne procedure za utvrđivanje disciplinske ili krivične odgovornosti onih koji su odgovorni za takva djela.

Kada je u pitanju učinkovit sistem vođenja i objavljivanja statistika o zločinima iz mržnje i mržnjom motivisanih incidenata povezanih sa seksualnom orijentacijom i rodnim identitetom, dobili smo informaciju da ministarstva unutrašnjih poslova vode te podatke i statistike u okviru svojih redovnih statistika o kriminalu, ali da nema posebnog evidentiranja zločina iz mržnje. Policijske statistike su fokusirane na zločin, a ne na motiv.

GOVOR MRŽNJE

U BiH postoje zakoni koji kažnjavaju govor mržnje. Iako krivični zakoni u FBiH i BD kažnjavaju govor mržnje, u njima nije preciziran homofobni i transfobni govor mržnje. Krivični zakon RS-a ne zabranjuje izričito govor mržnje - iako zakon zabranjuje izazivanje etničke, rasne i vjerske mržnje (član 390.) on ne kažnjava homofobni i transfobni govor.

Moramo se osvrnuti na ono što je povjerenik Vijeća Evrope za ljudska prava, T.Hammarberg,⁸ naveo u svom izvještaju. On je bio posebno zabrinut zbog izjava političkih zastupnika i nekih vjerskih vođa koji su podržavali osobe koje su fizički napale učesnike Queer Sarajevo Festivala iz 2008. godine. Na primjer, viši član vladajuće bošnjačke stranke, Stranke demokratske akcije (SDA), i trenutno jedan od članova Predsjedništva, Bakir Izetbegović je rekao o Queer Sarajevo Festivalu: “Nimalo nisam obradovan održavanjem Queer Festivala. Jedno podsjećanje na Sodomu i Gomoru u danu 27. noći, jedne plemenite noći koju muslimani očekuju, nimalo nisam obradovan time.”⁹ Također kao predsjedavajući Predsjedništva BiH izjavio je u magazinu Gracija u oktobru 2010.: „moramo se boriti svim moralnim sredstvima protiv onih koji žele iskriviti visokomoralno društvo. Svako ima pravo živjeti svoj život kako hoće, ali nema pravo predstavljati omladini pervertirane stvari kao normalne, pozivati ih u to.”¹⁰

Također je posebno zabrinjavajuće to što se „nijedna javna institucija ili zvaničnik nisu jasno ogradili od govora mržnje.”¹¹

Kodeks o audiovizuelnim medijskim uslugama i medijskim uslugama radija Regulatorne agencije za komunikacije (RAK) navodi da će u audiovizuelnim medijskim uslugama i medijskim uslugama radija ljudsko dostojanstvo i osnovna prava biti poštovana, te da će

8 Vid *supra* fusnota 5

9 Diskriminacija (web portal koji izvještava i objavljuje slučajeve diskriminacije) <<http://diskriminacija.ba/node/72>>, posjećeno 6. jula 2012.

10 Gracija, < <http://www.gracija.ba/novost/11079/gracija-144>>, posjećeno 6. jula 2012.

11 „Studija o homofobiji, transfobiji i diskriminaciji na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta- Sociološki izvještaj: Bosna i Hercegovina“- Institut za ljudska prava Danske (pripremljeno za Ured Komisije za ljudska prava)

se ohrabrivati slobodno oblikovanje mišljenja. Pružaoci medijskih usluga neće pružati sadržaj koji uključuje bilo kakav oblik diskriminacije ili predrasude na osnovu spola, rase, etničke pripadnosti, nacionalnosti, vjere ili uvjerenja, invalidnosti, posebnih potreba, dobi, seksualne orijentacije, socijalnog porijekla, kao i bilo koji drugi sadržaj koji ima za svrhu ili posljedicu da onemogući ili ugrožava priznavanje ili ostvarivanje na ravnopravnom osnovu bilo kog individualnog prava i slobode. Ipak, rodni identitet nije uključen u spisak osnova.

Vijeće za štampu u BiH, nezavisni, nevladin, samoregulativni medijski organ, čija je misija da unaprijedi etičke i profesionalne standarde u štampanim medijima, u članu 4., uz prethodnu konsultaciju sa organizacijom Q, odlučilo je navesti i seksualnu orijentaciju kao osnovu po kojoj se može vršiti diskriminacija: „Novinari moraju izbjeći prejudicirane i uvredljive aluzije na nečiju etničku grupu, nacionalnost, rasu, religiju, pol, seksualnu opredijeljenost, fizičku onesposobljenost ili mentalno stanje. Aluzije na nečiju etničku grupu, nacionalnost, rasu, religiju, pol, seksualnu opredijeljenost, fizičku onesposobljenost ili mentalno stanje će biti napravljene samo onda kada su u direktnoj vezi sa slučajem o kojemu se izvještava.“ Dodan je i novi član - 4a, u kojem se navodi: „Novinari će izbjegavati direktne ili indirektno komentare kojima ličnosti stavljaju u neravnopravan položaj ili ih diskriminišu po osnovi njihovog pola, roda, polnog identiteta, rodnoga identiteta, rodnoga izražavanja i/ili seksualne orijentacije.“

U saradnji sa Gender centrima FBiH i RS-a i Agencijom za ravnopravnost spolova BiH, Vijeće za štampu je usvojilo novi dokument Preporuka za medije- tretiranje rodni sadržaja u medijima u kojem preporučuju urednicima i uredničkim kolegijima štampanih i elektronskih medija u BiH da, „kroz uređivačku politiku, nastoje da osiguraju poštivanje ravnopravnosti na osnovu pola, roda, polnog identiteta, rodnog identiteta, rodnog izražavanja i seksualne orijentacije, kroz različite mjere kao što su prikazivanje pozitivnih primjera nediskriminacije i poštivanja ljudskih prava u javnoj i privatnoj sferi života, prikazivanje svih osoba na ravnopravan i nestereotipan način, s punim poštivanjem njihove osobenosti i ljudskog dostojanstva, eliminisanje seksizma, rodofobije, homofobije, bifobije, transfobije i drugih predrasuda i stereotipa u medijskom jeziku.“

Na osnovu primjera iz prakse možemo zaključiti da državne institucije ne samo da nedovoljno podstiču objektivno pisanje o LGBT temama, već i ne osuđuju tekstove homofobnog sadržaja. Na primjer, Koordinaciono tijelo Šarene mreže BiH (LGBTIQ)¹² je uložilo prigovor na tekst u magazinu SAFF pod naslovom „AIDS je ustvari GIRD- Gay related immune deficiency ili homoseksualno uslovljen nedostatak imuniteta“, objavljen 4. maja 2012. koji je potpisao dr. Adem Zalihić. Vijeće za štampu je utvrdilo da su tekst, nadnaslov, naslov i podnaslov bili tendenciozni, manipulativni, diskriminirajući i stigmatizirajući prema LGBT populaciji.¹³ Međutim, Vijeće za štampu nije izreklo nikakva preporuku. Takođe, državni organi nisu javno osudili kršenje Kodeksa za štampu niti istakli potrebu da se informacija predstavi na objektivan način, bez stereotipa koji diskriminiraju građane u BiH.

Ipak, postoje i slučajevi koji pokazuju pozitivnu praksu – slučaj kada je OBN televizija kažnjena zbog sms poruka prikazanih u emisiji Mimohod, u avgustu 2008. godine, koje su bile pune govora mržnje prema LGBT populaciji, a vezano za održavanje Queer Sarajevo Festivala.

Štampani mediji u BiH proizvode i čuvaju vrijednosti bosanskohercegovačkog društva kroz izvještavanje o LGBT temama i kreirajući stvarnost koristeći nekoliko obrazaca kroz koje prikazuju LGBT osobe: (1) Teme koje nisu vezane za LGBT, ali - radi širenja mržnje ili senzacionalizma - jesu povezane sa LGBT kontekstom. (2) Teme vezane za gej parade u Srbiji, Splitu, Zagrebu i u ostatku svijeta. (3) Teme vezane za LGBT kroz popularnu kulturu i svjetske zvijezde. (4) Grupa tekstova u kojima se pokazuju pozitivni pomoci vezani za prava LGBT osoba. (5) Intervjui sa LGBT osobama iz BiH. (6) Autorski tekstovi koji su mješavina informacija, predrasuda i proizvoljnosti, a bave se različitim temama.

Dva zaključka se nameću – mali broj tekstova se odnosi na BiH i pitanja LGBT u njoj i veliki broj tekstova koji, izvještavajući o LGBT temama, kreira sliku osoba i subkulture koji su tu da zabave, nasmiju, šokiraju i potvrde predrasude. Na taj način se skida odgovornost o nepisanju o realnim, svakodnevnim, ekonomskim, pravnim i drugim

12 Šarena mreža je nevladina mreža gdje su organizacije i pojedinci za ljudska prava LGBT angažovane u borbi protiv diskriminacije LGBTIQ osoba u BiH.

13 Vijeće za štampu u BiH, <http://www.vzs.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=1239:koordinaciono-tijelo-arene-lgbtiq-mree-bih-magazin-qsaffq-08062012-godine&catid=136:saff&Itemid=25>, posjećeno 15.jula 2012.

problemima vezanim za nasilje i diskriminaciju koju trpe LGBT osobe.¹⁴

3.2. SLOBODA UDRUŽIVANJA, IZRAŽAVANJA I OKUPLJANJA

Poglavlje II Dodatka zahtjeva da države članice preduzmu odgovarajuće mjere kako bi se osiguralo da LGBT organizacije mogu dobiti zvaničnu registraciju, da mogu slobodno da rade, da budu uključene na partnerskoj osnovi kada se oblikuju i provode javne politike koje utječu na LGBT osobe, te da mogu pristupiti javnom finansiranju namjenjenom nevladinim organizacijama bez diskriminacije; također i da se organizacije za ljudska prava LGBT osoba efikasno zaštite od netrpeljivosti i agresivnosti u društvu.

LGBT organizacije se mogu zvanično registrovati. Njihovo učešće u realizaciji relevantnih javnih politika nije sistematično, kako u kontekstu širih konsultacija civilnog društva, tako i povremenih, ad hoc konsultacija. BH vlasti nisu učinile dostupnim izvore javnog finansiranja za LGBT organizacije. Nakon nasilja na Queer Sarajevo Festivalu, nivo državne zaštite je poboljšán, mada ovo pitanje nije nikada testirano u bilo kom obimu, s obzirom da LGBT zajednica održava nizak javni profil.

Poglavlje III zahtjeva od država članica da garantuju slobodu izražavanja i mirnog okupljanja LGBT osobama, da osiguravaju slobodu prenošenja informacija i ideja koje se odnose na seksualnu orijentaciju i rodni identitet, da podstiču pluralizam i antidiskriminaciju u medijima, zaštite zakonita okupljanja, kao i da javne vlasti osude bilo koje uplitanje u ostvarivanje prava na slobodu izražavanja i mirnog okupljanja LGBT osoba.

Iako sloboda izražavanja i okupljanja LGBT osoba postoji u teoriji, nasilje za vrijeme Queer Sarajevo Festivala, kao i neuspjeh vlasti da pruži zaštitu, pokazuju da je stvarnost drugačija. Da li i koliko su se stvari poboljšale, bit će ispitano onda kada LGBT zajednica stekne povjerenje da ponovo pokuša ostvarivati slobode izražavanja i udruživanja u javnom prostoru.

---

¹⁴ Čausević, J. and Ljevak, K., Čekajući ravnopravnost. Analiza sadržaja izvještavanja pisanih medija o LGBT temama. Period: oktobar 2011. – oktobar 2012, Edicija Ljudska prava, Sarajevski otvoreni centar, Sarajevo 2012.godine (parafraza, str. 15)

SLOBODA UDRUŽIVANJA

Zakon o zabrani diskriminacije BiH zabranjuje javnim institucijama koje su zadužene za nevladine organizacije i druge organizacije da ometaju ili spriječe zvaničnu registraciju u skladu sa članom 11. Evropske konvencije o ljudskim pravima. Ipak, do sada je registrovano samo nekoliko organizacija koje direktno spominju LGBT i/ili queer u svom statutu. Nevladine organizacije koje se zalažu za prava LGBT osoba nisu na odgovarajući i sistematski način konsultovane o usvajanju i provođenju mjera koje mogu imati utjecaj na prava ovih osoba.

Sa druge strane, možemo potvrditi da su LGBT organizacije u stanju da rade sa državnim institucijama koje se bave ljudskim pravima poput Institucije ombudsmena/ombudsmana za ljudska prava BiH, iako bi državne institucije trebale pojačati konsultacije i saradnju sa nevladinim organizacijama za ljudska prava LGBT osoba. Ipak, državne institucije su pokazale volju da sarađuju i rade zajedno sa Sarajevskim otvorenim centrom u cilju bolje implementacije Zakona o zabrani diskriminacije BiH, kao i da pruže informacije za podizanje svijesti o procedurama ulaganja žalbe u slučaju diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta.

SLOBODA IZRAŽAVANJA I UDRUŽIVANJA

Sloboda govora u BiH je zagarantovana Ustavom, u skladu sa važećim međunarodnim sporazumima i pojedinim pravnim normama. Ustavne odredbe na državnom nivou, i u oba entiteta, sadrže zaštitu slobode izražavanja u članu II/3 Ustava BiH, u članu II/2 Ustava FBiH i u članovima 32. i 34. Ustava RS. Iako zakoni garantuju slobodu štampe i slobodu izražavanja, ne postoji dodatni podsticaj ni pravila koja bi obezbjedila veću vidljivost LGBT osoba u medijima ili u javnoj sferi. Neke agencije, poput RAK-a i Vijeća za štampu u BiH, sistemski se bore protiv svake vrste diskriminacije u medijima.

Kada je u pitanju potreba za obezbjeđenjem prava na mirno okupljanje, događaji tokom Queer Sarajevo Festivala pružaju uznemirujući primjer neuspjeha vlasti da zaštiti učesnike ovog javnog događaja. Iako je nadležno ministarstvo unutrašnjih poslova osiguralo prisustvo policije, zaštita koju su oni pružili bila je minimalna, kada se uzme u obzir ozbiljnost nasilja koje se dogodilo na dan otvaranja Queer Sarajevo Festivala, kada je osam ljudi bilo povrijeđeno. Također, javni prostor je bio prepun govorom mržnje (na primjer, Sarajevo je bilo oblijepljeno posterima sa natpisima Smrt pederima i Nećemo dozvoliti gej festival). Dok je veliki broj međunarodnih organizacija i drugih država osuđivalo ovakve postupke, tek nekolicina državnih tijela u BiH javno je osudila ova kršenja prava na slobodu izražavanja i mirnog okupljanja. Većina državnih institucija je ipak šutjela. Do sada, niko nije krivično gonjen za učinjeno nasilje, a postupak protiv dvojice počinitelaca koji su uhvaćeni od strane policije je trenutno pred Ustavnim sudom BiH. Povjerenik za ljudska prava Vijeća Evrope svojim komentarom je istakao da je: „zabrinut zbog manifestacije povremenog nasilja, zbog diskriminacije i homofobije u društvu u BiH“, te naglasio da: „Posebno zabrinjava da istraga o napadu na LGBT aktiviste i njihove pristalice nije rezultirala nikakvim gonjenjem do sada.“¹⁵

Vlasti BiH nisu pružile dokaze da će obezbjeđiti zaštitu za buduće javne demonstracije ili okupljanja LGBT zajednice. Štaviše, savjetnica u Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice BiH, na sastanku sa predstavnicima ama Sarajevskog otvorenog centra, nije pokazala spremnost da osigura LGBT osobama slobodu okupljanja.

---

¹⁵ Vijeće Evrope, vide supra fusnota 10

3.3. POŠTIVANJE PRIVATNOG I PORODIČNOG ŽIVOTA (OSIM POSEBNIH PITANJA TRANSRODNOSTI) (POGLAVLJE IV, STAVOVI 18, 19 I 23-27 DODATKA)

Ovi stavovi Poglavlja IV Dodatka se odnose, između ostalog, na istospolne seksualne radnje i na diskriminaciju u pristupu pravima parova i roditeljstva.

Istospolne seksualne radnje nisu inkriminirane. Nije poduzet nijedan korak u uklanjanju diskriminacije u pristupu pravima parova i roditeljstva.

Krivični zakoni u BiH ne poznaje istospolne seksualne radnje jer ih isti ne inkriminira. Porodični zakoni FBiH, RS i BD dodjeljuje prava i obaveze nevjenčanim parovima, ali nisu poduzeti nikakvi koraci da se obezbijedi da se ova prava i obaveze primjenjuju na istospolne parove. Zakonodavstvo ne poznaje registrovana istospolna partnerstva i državno Ministarstvo pravde ne spominje nikakvu mogućnost sprovođenja pravnih ili različitih načina rješavanja praktičnih problema koji proizilaze iz nedostatka priznavanja prava i obaveza istospolnim parovima. Po pitanju usvajanja djeteta, porodični zakoni FBiH, RS i BD ne dozvoljavaju osobama koje nisu u braku da usvajaju djecu¹⁶, bez obzira na njihovu seksualnu orijentaciju i rodni identitet, tako da su ovim zakonom sve osobe koje nisu u braku diskriminirane.

Pored toga, u slučaju da je lezbejka, gej ili biseksualna osoba u procesu razvoda braka, preporučuje joj se da ne spominje svoju seksualnu orijentaciju na sudu jer je vjerovatnije da će sudije dati starateljstvo nad djecom drugom_oj partneru_ici.¹⁷

Državno Ministarstvo pravde ne spominje nikakve korake da obezbijedi pristup neudatim ženama tretman medicinski potpomognute oplodnje bez diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije. Međutim, u klinikama u BiH tretman medicinski potpomognute oplodnje je samo za udate žene, čime se diskriminišu sve neudate žene.

¹⁶ Porodični zakoni poznaju dva različita režima usvajanja: potpuno i nepotpuno usvajanje. Samo vjenčani parovi mogu usvajati potpuno.

¹⁷ Preko naših izvora u LGBT zajednici, saznali smo da je jednoj osobi advokat savjetovao da sakrije svoju seksualnu orijentaciju u ovom slučaju.

Planirano je usvajanje novog zakona u FBiH - Zakona o liječenju neplodnosti biomedicinski asistiranom reproduktivnom tehnologijom - koji je posebno namijenjen bračnim parovima ili parovima koji žive u vanbračnoj zajednici.

3.4. POŠTIVANJE PRIVATNOG I PORODIČNOG ŽIVOTA I PRISTUP ZDRAVSTVENOJ ZAŠTITI-POSEBNA PITANJA TRANSRODNOSTI

Stavovi Poglavlja IV Dodatka traže od država članica da garantuju potpuno pravno priznanje promjene spola pojedinca na brz, transparentan i dostupan način, da uklone sve ranije uslove za zakonito priznanje koji su uvredljivi (uključujući svaki fizičke prirode) i da obezbjede da se transrodne osobe mogu vjenčati nakon što je promjena spola završena. Stavovi Poglavlja VII traže od država članica da obezbjede transrodnim osobama efikasan pristup odgovarajućim službama promjene spola, kao i da sve odluke koje ograničavaju troškove pokrivenne zdravstvenim osiguranjem trebaju biti zakonite, objektivne i proporcionalne.

Kada je promjena spola izvršena, pojedinac_ka može zahtijevati izmjene oznake spola u svim zvaničnim dokumentima uključujući, kao prvu fazu, jedinstveni matični broj. Ova faza zahtijeva da transrodna osoba koja želi mijenjati lične dokumente mora predati sva relevantna medicinska dokumentacija potpisanu od strane liječnika ili liječničkog tima, čime se potvrđuje da je promjena spola potpuna i da je period tranzicije završen. Ovi postupci su administrativne prirode i ne uključuju sudske postupke. Nije jasno koliko su ovi postupci brzi, transparentni i dostupni. Pravo zakonski priznate transrodne osobe da se vjenča sa osobom suprotnog spola od njenog promijenjenog nije zakonski garantovano. Pravno gledano, zakonski priznata transrodna osoba nema prepreka da se vjenča sa osobom suprotnog spola od njenog promijenjenog spola, ali, obzirom da ne postoje zakonske odredbe u porodičnom zakonu koje priznaju pravo da se transrodna osoba vjenča, nismo sigurni da li bi u ovim situacijama došlo do diskriminacije od strane administrativnih organa.

Matični uredi nemaju registar zahtjeva za zakonsko priznanje promjene spola. U proceduri zakonske izmjene spola izražen je uvredljiv zahtjev, kojim se traži da osoba u potpunosti hirurški izmijeni spol kako bi se oznaka spola u njegovim/njenim zvaničnim dokumentima promijenila, čime se povređuje pravo na vlastito rodno izražavanje.

Transrodne osobe nemaju pristup odgovarajućim službama za promjenu spola. Štaviše, ni zdravstveni zavodi FBiH niti RS-a ne pokrivaju troškove tretmana promjene spola. Transrodne osobe koje se žele podvrgnuti tretmanu promjene spola su stoga primorane da traže takav tretman u inostranstvu o svom trošku.

3.5. ZAPOSLENJE

Poglavlje V Dodatka traži od država članica da obezbjede učinkovitu zaštitu od diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta u oblasti zaposlenja, uključujući zakone o zabrani diskriminacije, druge mjere u vezi sa politikom borbe protiv diskriminacije, te posebne mjere u vezi sa oružanim snagama i transrodnim osobama. Također se traži od država članica da zaštite privatnost transrodnih osoba u oblasti zapošljavanja.

Zakon o zabrani diskriminacije BiH zabranjuje diskriminaciju na osnovu seksualne orijentacije, ali ne navodi izričito i rodni identitet. Zakon o radu Brčko distrikta i Zakon o radu institucija BiH također zabranjuju diskriminaciju na osnovu seksualne orijentacije, dok isti zakoni u Federaciji BiH i Republici Srpskoj ne zabranjuju. Čini se da nijedna mjera predložena Preporukom nije preduzeta, uključujući i one u vezi sa oružanim snagama, te one u vezi sa privatnošću transrodnih osoba.

Postojeći zakoni, a posebice Zakon o zabrani diskriminacije BiH, zabranjuju diskriminaciju u zapošljavanju u javnom i privatnom sektoru na osnovu seksualne orijentacije i seksualnog izražavanja na državnom nivou. Kako se on primjenjuje se i u entitetima, Brčko distriktu, kantonima i općinama, svi zakoni bi trebali biti usklađeni sa navedenim zakonom. Zakon o zabrani diskriminacije BiH obuhvata direktnu i

indirektnu diskriminaciju i teret dokazivanja je na poslodavcu ili navodnom licu koje je počinilo diskriminaciju.

Pored toga, State Department SAD-a je potvrdio u državnom izvještaju za 2011. godinu da „iako je zakonom zabranjena diskriminacija na osnovu seksualne orijentacije, to se u praksi ne provodi u potpunosti tako da su LGBT osobe često izložene društvenoj diskriminaciji. Gejevi i lezbejke su često bili izlagani maltretiranju i diskriminaciji, uključujući i otpuštanja s posla. U nekim slučajevima je u otkaznom pismu izričito navedeno da je seksualna orijentacija razlog prekida radnog odnosa, zbog čega im je izuzetno teško naći novo zaposlenje.“¹⁸

Zakon o radu i Zakon o posredovanju u zapošljavanju i socijalnoj sigurnosti nezaposlenih osoba FBiH, kao i Zakon o radu RS nemaju posebne zabrane diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Zakon o radu Brčko distrikta zabranjuje diskriminaciju na osnovu seksualne orijentacije, ali ne navodi izričito rodni identitet kao jedan od zabranjenih osnova diskriminacije.

Kada je u pitanju prijem u vojnu službu u oružane snage BiH, propust Ministarstva odbrane BiH da odgovori na upitnik i nedostatak dostupnih informacija snažno ukazuje na potrebu za dalje djelovanje u ovoj oblasti, naročito da bi se obezbjedila efikasna zaštita LGBT osoba od istraga, opomena, uznemiravanja, nasilja, okrutnih obreda inicijacije, ponižavanja i drugih oblika zlostavljanja i treba se promicati tolerancija i poštivanje.

---

¹⁸ State Department SAD-a, Državni izvještaji o stanju ljudskih prava za 2011. godinu, Bosna i Hercegovina <<http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/humanrightsreport/index.htm#wrapper>>, posjećeno 10. jula 2012. godine

3.6. Obrazovanje

Poglavlje VI Dodatka traži od država članica da osiguraju da se pravo na obrazovanje može uživati bez diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, uključivanjem mjera koje obezbjeđuju zaštitu od nasilja i socijalne isključenosti, kao i politiku jednakosti i sigurnosti, kodeksa ponašanja i programa obuke za osoblje, te mjera za unaprijeđenje međusobne tolerancije i poštovanja, uključivanjem objektivnih informacija u školske programe i obrazovne materijale, posebnih informacija i podrške za LGBT učenike i studente, kao i mjera za zadovoljenje posebnih potreba transrodnih osoba.

Zakon o zabrani diskriminacije BiH, kao i neki pravni instrumenti na entitetskom nivou, konkretno zabranjuju diskriminaciju na osnovu seksualne orijentacije u oblasti obrazovanja, ali ne navode izričito diskriminaciju na osnovu rodnog identiteta. Izgleda da nijedna druga mjera, predložena Preporukom, nije usvojena. Analiza školskih udžbenika pokazuje da se u nekima i dalje homoseksualnost definiše kao bolest i svrstava u grupu poremećaja poput pedofilije i narkomanije.

U Zakonu o zabrani diskriminacije BiH izričito je zabranjeno protivpravno uskraćenje prava na obrazovanje osobi na osnovu seksualne orijentacije, ali ne i na osnovu rodnog identiteta.

Sistem osnovnog, srednjeg i visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini je sasvim raslojen: Republika Srpska ima vlastiti sistem, Brčko distrikt vlastiti, a u Federaciji BiH postoji deset sistema. Ova rascjepkanost čini diskriminaciju marginaliziranih grupa vjerovatnijom i otežava njeno praćenje.

Sistematsko zakonodavstvo o zabrani diskriminacije je utjecalo na proces promjena u zakonima u oblasti obrazovanja i rezultiralo je izričitim uvođenjem zabrane diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije u nekim oblastima. Okvirni zakon o visokom obrazovanju u BiH, koji reguliše zabranjene diskriminacije, izričito navodi rod i seksualnu orijentaciju kao zabranjene osnove diskriminacije. Osim toga, na primjer, Zakon o visokom obrazovanju u Kantonu Sarajevo, koji reguliše oblast visokog

obrazovanja najvećeg univerzitetskog centra u zemlji, navodi da visokoškolske institucije ne mogu ograničiti osobi pristup visokom obrazovanju, direktno ili indirektno, na osnovu njene seksualne orijentacije ili rodnog identiteta. Ova zabrana postoji i u Etičkom kodeksu Univerziteta.

Kada je u pitanju školski program i informacije dostupne učenicima o seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu, Udruženje Q je 2010. godine objavilo analizu pod naslovom 1+1=0, gdje se istraživalo kako srednjoškolski udžbenici prikazuju LGBTIQ teme. Analizirana su šezdesetdva udžbenika iz tri različita nastavna plana (bosanski/srpski/hrvatski), različitih predmeta kao što su biologija, psihologija, sociologija, demokratija i ljudska prava, filozofija i etika. Zaključeno je da informacija o ovim temama nije bilo dovoljno, da su veoma lošeg kvaliteta i da su korišteni rodni stereotipi, te da je promovisana heteronormativnost. U nekim slučajevima terminologija je pogrešno definisana (homoseksualnost, biseksualnost, transeksualnost/transrodnost), čak se miješaju termini roda i spola.¹⁹ Homoseksualnost se ponegdje definiše kao bolest i svrstava se u istu grupu poremećaja sa pedofilijom i narkomanijom.

Ne postoji zvanično prikupljanje podataka o slučajevima nasilja u školama, tako da vjerujemo da će javne vlasti morati uzeti u obzir sistematsko prikupljanje podataka koji se odnose na diskriminaciju i nasilje u školama zbog seksualne orijentacije i rodnog identiteta, kao i to da će morati provesti sistematske obuke i kodekse ponašanja za osoblje da bi se promovisalo tolerantno okruženje i sprečavalo nasilje.

---

¹⁹ Udruženje Q, 1+1=0: analiza srednjoškolskih udžbenika o LGBTIQ pojmovima u Bosni i Hercegovini, Sarajevo 2010.

3.7. ZDRAVSTVO – OSIM POSEBNIH PITANJA TRANSRODNOSTI²⁰

Stavovi Poglavlja VII Dodatka traže od država članica da osiguraju da se najviši mogući standard zdravstva može uživati bez diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta. Mjere podrazumijevaju: uzimanje u obzir specifičnih potreba LGBT osoba u razvoju nacionalnih zdravstvenih planova, uključujući i mjere za suzbijanje samoubistava, zdravstvena istraživanja, planove i obuke, dozvoljavanje pacijentima da utvrde svoju „kontakt osobu u slučajevima nužde“ bez diskriminacije, povlačenje medicinskih udžbenika i druge dokumentacije koji tretiraju homoseksualnost kao bolest i osiguravanje da niko nije prisiljen da se podvrgne bilo kakvom medicinskom tretmanu zbog svoje seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.

Homoseksualnost se više ne klasifikuje kao bolest, programi prevencije HIV-a/AIDS-a uključuju LGBT osobe i u teoriji ne postoji ništa što bi spriječilo LGBT osobe da identifikuju svoje partnere_ice kao „kontakt osobu u slučajevima nužde“. Ipak, čini se da i druge mjere, koje su predložene Preporukom, nisu sprovedene.

Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite RS-a nas je obavijestilo da koristi Međunarodnu klasifikaciju bolesti koja ne navodi homoseksualnost kao bolest. I Federalno ministarstvo zdravstva navodi da se u FBiH homoseksualnost više ne smatra bolešću i da je to uklonjeno iz svih udžbenika i edukativnih materijala za medicinske studije.

Ministar zdravlja RS-a je potvrdio da su zdravstveni i socijalni radnici potaknuti da stvore otvoreno i ohrabrujuće okruženje za mlade LGBT osobe. Ukoliko je ovo i istina, mi nemamo potvrde ovih tvrdnji. Ministarstvo zdravstva FBiH tvrdi da je zdravstvena zaštita dostupna svima jednako bez ikakve diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta niti informacije o sprovedenim informativnim kampanjama namijenjenim LGBT populaciji.

---

²⁰ Vidjeti gore navedeni Odjeljak IV

Program prevencije HIV-a/AIDS-a je proveden širom zemlje i daje podršku LGBT osobama. Svi troškovi su pokriveni od strane Razvojnog programa Ujedinjenih nacija. Sarajevski otvoreni centar nije obavješten da je ikakva informativna kampanja ili korisnička procjena u okviru LGBT populacije sprovedena od strane državnih tijela.

Uprkos postojanju gore spomenute zvanične politike koja se zalaže za ukidanje diskriminacije, praksa u ovoj oblasti pokazuje i neke primjere diskriminatornog odnosa zdravstvenih radnika prema LGBT osobama. Jedan takav primjer je slučaj godišnjeg programa dobrovoljnog darivanja krvi iz 2012. koji je provodio Federalni zavod za transfuzijsku medicinu na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Nekolicina LGBT studenata_tica reagovala je što upitnik za davaoce krvi navodi da se licu koje je ikada imalo seksualni kontakt sa homoseksualcima zabranjuje doniranje krvi i željeli su da se sastanu sa osobom zaduženom za program doniranja, u čemu nisu uspjeli. Zdravstveni tehničar, kao i jedna osoba iz biblioteke Fakulteta su vrijeđali studente_ice i ismijavali ih dok su oni_e pokušavali upozoriti na diskriminaciju. Studenti su kontaktirali direktora Centra za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu koji im je savjetovao da idu ombudsmenu i u policiju²¹. Sarajevski otvoreni centar je i prije ovog događaja slao dopise zavodima za transfuzijsku medicinu FBiH i RS-a, a nakon ovog incidenta je organizovao, zajedno sa drugim aktivistima_cama za ljudska prava, akciju kako bi se promjenio spomenuti upitnik. U septembru 2012. godine Sarajevski otvoreni centar se sastao sa predstavnicima Zavoda za transfuzijsku medicinu FBiH kada su iz Zavoda rekli da su izbrisali iz upitnika sve diskriminatorne rečenice.

---

²¹ Slučaj dokumentovan od strane Sarajevskog otvorenog centra u junu 2012. godine

3.8. STANOVANJE

Poglavlje VIII Dodatka traži da se pristup adekvatnom stanovanju može uživati bez diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta kroz mjere poput zabrane diskriminacije u prodaji ili iznajmljivanju stana, u pružanju kredita za kupovinu stana, priznavanju stanarskog prava partnera_ice, kao i u slučaju iseljavanja, te uvođenje mjera osiguravanja pristupa skloništu i hitnom smještaju bez diskriminacije i rješavanja rizika beskućništva sa kojim se suočavaju LGBT osobe, uključujući mlade osobe isključene iz svojih porodica.

Zakon o zabrani diskriminacije BiH zabranjuje diskriminaciju na osnovu seksualne orijentacije u oblasti stanovanja, ali ne navodi izričito i rodni identitet. Osim ovoga, malo je pokazatelja da su preduzeti koraci koji upućuju na mjere predložene Preporukom.

Zakon o stambenim odnosima FBiH i Zakon o stanovanju RS-a ne bavi se diskriminacijom na osnovu seksualne orijentacije, niti na osnovu rodnog identiteta. Zakon o zabrani diskriminacije BiH zabranjuje diskriminaciju na osnovu seksualne orijentacije i spolnog izražavanja (ali ne i na osnovu rodnog identiteta) u oblasti stanovanja, uključujući pristup stanovanju, uslovima stanovanja i ugovora o zakupu.

Ministarstva nadležna za stanovanje nisu odgovorila na naše dopise, čime se pokazuje da nema djelovanja u ovoj oblasti od strane ovlaštenih. Vjerujemo da postoji jasna potreba za djelovanjem kako bi se spriječilo da se LGBT osobe suočavaju sa diskriminacijom kada žele ostvariti svoja prava na stanovanje, kao što su prodaja ili iznajmljivanje stanova, obezbjeđivanje kredita za kupovinu stana, priznanje stanarskog prava partnera_ice ili iseljenje. Navodimo primjer jedne LGBT organizacije koja je željela iznajmiti prostor u junu 2012.godine za sigurni dnevni boravak i time omogućiti LGBT osobama siguran prostor za sastajanje i dobijanje informacija, ali im je vlasnik odbio izdati stan.

Sarajevski otvoreni centar nema podataka da postoje odredbe koje LGBT osobama obezbjeđuju jednak pristup skloništima i drugim hitnim smještajima. U svojim

odgovorima na naše upite, Federalno ministarstvo rada i socijalne politike ne spominje nikakve socijalne programe podrške za rješavanje problema LGBT osoba u vezi sa njihovim prisilnim beskućništvom. Sa druge strane, Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i izbjeglice Zeničko-Dobojskog kantona tvrdi da su, iako se kroz postojeće zakone ne obuhvata kategorija beskućništva, socijalni programi i programi podrške u ovom kantonu, koji su sprovedeni u saradnji sa centrima za socijalni rad i općinskim službama zaduženim za socijalnu zaštitu, dostupni svim korisnicima pod jednakim uslovima, bez obzira na seksualnu orijentaciju i rodni identitet. Napominjemo da se druga kantonalna ministarstva, koja su odgovorila na upit, nisu bavila pitanjem beskućništva LGBT osoba.

3.9. SPORT

Poglavlje IX Dodatka traži od država članica borbu protiv diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta u oblasti sporta, kroz mjere suprotstavljanja i kažnjavanja korištenja diskriminatornih uvreda, kodekse ponašanja sportskih organizacija, podsticanje partnerstva između LGBT organizacija i sportskih klubova, antidiskriminacione kampanje, te kroz zaustavljanje isključenja transrodnih osoba iz sportskih aktivnosti.

Nijedna od posebnih mjera navedenih Preporukom nije implementirana.

U odgovorima na naše upite, Ministarstvo civilnih poslova BiH, Ministarstvo porodice, omladine i sporta RS-a i Odjeljenje za privredni razvoj, sport i kulturu Brčko distrikta ne spominju nikakve posebne mjere koje su preduzete da se spriječi rizik od isključenja iz učešća u sportu na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Osim zakona koji zabranjuju nasilje među gledaocima i uvredljive postupke, ministarstva nisu pružila informacije o konkretnim mjerama koje preduzimaju u cilju sprečavanja, suzbijanja i kažnjavanja diskriminatornih praksi tokom i u sa vezi sa sportskim događajem. Niko iz Ministarstva kulture i sporta FBiH nije dao odgovor na naš upit, što navodi na zaključak da nisu poduzeli nikakve akcije.

Homofobno i transfobno skandiranje na sportskim događajima nije navedeno kao posebno krivično djelo, ali Zakon o sportu RS-a zabranjuje nasilje među gledaocima i uvredljive postupke, a naročito one koji izazivaju rasnu, nacionalnu, političku i drugu netrpeljivost. To je potvrđeno i Zakonom o sprečavanju nasilja na sportskim priredbama RS u kojem se navodi da se nasiljem i nedoličnim ponašanjem smatra unošenje i isticanje transparenta, zastava ili drugih stvari sa natpisom, slikom, znakom ili drugim obilježjem koji iskazuju ili podstiču mržnju ili nasilje na osnovu rasne, nacionalne ili vjerske pripadnosti ili neke druge karakteristike. Ipak, seksualna orijentacija i rodni identitet nisu spomenuti u ovom zakonu.

3.10. PRAVO NA AZIL

Poglavlje X Dodatka traži od država članica, kod kojih postoje međunarodne obaveze u tom pogledu, da prepoznaju osnovani strah od progona na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta kao valjanu osnovu za davanje izbjegličkog statusa i da osiguraju da azilanti ce ne budu poslani e u državu u kojoj bi njihov život ili sloboda bili ugroženi ili u kojoj bi se suočili sa rizikom mučenja, nehumanog ili ponižavajućeg tretmana ili kažnjavanja na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta. Također se traži da azilanti ce budu zaštićeni e od svake diskriminatorne politike ili prakse po ovim osnovama, te da se osoblju odgovornom za obradu zahtjeva za azil pruži obuka o određenim problemima sa kojima se susreću LGBT azilanti ce.

Bosanskohercegovački zakoni ne navode izričito seksualnu orijentaciju ili rodni identitet u kontekstu azila. Ništa nije preduzeto u vezi sa mjerama predloženih Preporukom.

Zakon o kretanju i boravku stranaca i azilu BiH ne navodi izričito osnovani strah od progona na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta kao valjan osnov za davanje izbjegličkog statusa i azila.

S obzirom da Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH nije odgovorilo na naš upit, nema dostupnih informacija o mjerama koje se poduzimaju kako se azilanti_ ce ne bi slali_ e u državu u kojoj bi njihovi životi ili slobode bile ugrožene ili u kojoj bi se suočili sa rizikom mučenja, nehumanog ili ponižavajućeg tretmana ili kažnjavanja na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta. Sarajevski otvoreni centar nije obaviješten o bilo kakvim mjerama za sprečavanje rizika od fizičkog nasilja, uključujući seksualno zlostavljanje, verbalno nasilje ili neki drugi oblik zlostavljanja azilanata_ ica lišenih slobode, niti o mjerama kojima bi im se obezbjedio pristup informacijama o njihovoj konkretnoj situaciji.

3.11. DRŽAVNE INSTITUCIJE ZA LJUDSKA PRAVA

Poglavlje XI Dodatka traži od država članica da obezbjede da su nacionalne institucije za ljudska prava jasno ovlaštene za rješavanje diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, a posebno bi trebale biti ovlaštene da daju preporuke o zakonodavstvu i politikama, da podižu svijest javnosti, te da – koliko državni zakon predviđa – razmatraju pojedinačne žalbe i učestvuju u sudskim postupcima.

Ovlaštenja ombudsmena za ljudska prava u BiH izričito uključuju seksualnu orijentaciju, ali ne rodni identitet. Međutim, ombudsmen je uključio rodni identitet u radu Institucije i, u granicama svojih resursa, sprovodi neke od aktivnosti predloženih Preporukom.

Institucija ombudsmena/ombudsmana za ljudska prava BiH ima jasna ovlaštenja da se bavi diskriminacijom na osnovu seksualne orijentacije, ali ne i na osnovu rodnog identiteta, u skladu sa članom 2. Zakona o zabrani diskriminacije BiH.

U praksi, Institucija ombudsmena/ombudsmana za ljudska prava BiH sprovodi sljedeće aktivnosti vezane za diskriminaciju po bilo kom osnovu, uključujući seksualnu orijentaciju i rodni identitet:

- Izdaje preporuke u cilju sprečavanja povreda zakona; ove preporuke mogu obuhvatati izmjenu propisa i općih akata, kao i pojedinačne mjere
- Provodi intenzivnu kampanju u cilju promicanja Zakona o zabrani diskriminacije i svojih ovlaštenja
- Prima pojedinačne pritužbe i na osnovu njih vrši istragu, kako u javnom tako i u privatnom sektoru, te donosi odgovarajuće odluke
- Prati suđenja, ali nema nadležnost nad njima i ne može utjecati na proces odlučivanja sudova
- Javno podržava poštivanje prava svih ugroženih kategorija stanovništva, uključujući pravo na izražavanje mišljenja i stavova.

Ipak, zbog nedostatka sredstava, Institucija ombudsmena/ombudsmana za ljudska prava BiH ne sprovodi opsežne javne kampanje u cilju promovisanja zabrane diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Samo dvije osobe rade u Odjelu za eliminaciju svih oblika diskriminacije što ga čini jednim od najmanjih jedinica koje se bave antidiskriminacijom u jugoistočnoj Evropi. Uprkos tome Institucija ombudsmena/ombudsmana za ljudska prava BiH je sprovela neke akcije kako bi ostvarila svoja ovlaštenja kada su u pitanju seksualna orijentacija i rodni identitet kao zabranjene osnove diskriminacije. Jedna od akcija je učešće u radionici koju je Sarajevski otvoreni centar organizovao u prostorijama OSCE-a, u decembru 2011. godine, a koja se bavila relevantnim pravnim pitanjima vezanim za LGBT. Također, predstavnici Ureda ombudmana/ombudsmena su učestvovali u LGBT školi ljudskih prava, u oktobru 2012. godine, te na međunarodnim konferencijama koje su se bavile antidiskriminacionim politikama u inostranstvu. Kao dio kampanje za promovisanje zabrane diskriminacije, predstavnici institucije ombudsmana su držali predavanja na pravnim fakultetima i fakultetima političkih nauka u BiH, te su vodili talk show-a na lokalnom radiju u Banja Luci.

RJEČNIK

Bifobija: strah, iracionalan bijes, netolerantnost i/ili mržnja prema biseksualnosti i biseksualnim osobama (vidi: Biseksualnost). Ova fobija može postojati među heteroseksualcima, gej muškarcima, lezbejkama ili samim biseksualcima_kama i često se odnosi na više negativnih stereotipa o biseksualcima, usmjerenih na uvjerenje da biseksualci ne postoje i na generalizaciju da su biseksualci promiskuitetni.

Biseksualnost: seksualna orijentacija usmjerena prema osobama oba spola; biseksualac_ka - osoba koju seksualno i/ili emocionalno privlače osobe oba spola.

Coming out: proces javnog otkrivanja lezbejskog, gej, biseksualnog, trans ili interseksualnog identiteta osobe.

Diskriminacija: nejednako ili nepravedno postupanje koje se može temeljiti na nizu razloga, kao što su dob, etničko porijeklo, invalidnost, seksualna orijentacija ili rodni identitet. Može se podijeliti na četiri različita oblika, od kojih svaki vodi do viktimizacije i uznemiravanja:

- Direktna (neposredna) diskriminacija: situacija u kojoj se prema osobi postupa nepovoljnije u odnosu na ostale zbog njegove ili njene seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.
- Indirektna (posredna) diskriminacija: gdje, naizgled, neutralna odredba ili praksa stavlja osobe koje imaju određenu seksualnu orijentaciju ili rodni identitet u nepovoljniji položaj u odnosu na druge.
- Institucionalizirana diskriminacija: društveni sklop koji se ogleda u institucijama moći (jezik, mediji, obrazovanje, ekonomija, religija i dr.) koje favoriziraju jednu grupu (ili jedan sistem odlika) naspram drugih. Savremena teorija se u načelu slaže da je ta grupa grupa bijelih (rasa) heteroseksualnih (orijentacija) muškaraca (rod) srednjih godina (starosna dob) pripadnika srednje ili srednje-više klase (klasa). Svi koji na ovaj ili onaj način odstupaju od date grupe, tretiraju se kao manjina (čak i kada formiraju grupu koja je od ove brojnija). Moć te grupe, čak i nad približno jednakim (recimo, crni muškarci sa svim navedenim odlikama) ili

većim grupama (žene uopće), održava se putem spomenutih ustanova.

- Višestruka diskriminacija: opisuje diskriminaciju koja se dešava na temelju nekoliko osnova odvojeno (na primjer, ista osoba može doživjeti diskriminaciju na osnovu seksualne orijentacije, rodnog identiteta, rasnu diskriminaciju, itd.). Odnosi se na situaciju u kojoj postoji više osnova diskriminacije u isto vrijeme, te ih je teško razdvojiti i posmatrati odvojeno.

Gej (gay): osoba koju seksualno i/ili emotivno privlače isključivo ili pretežno osobe istog spola. Ako je namjera da se obuhvate svi, bez namjernog isključenja bilo koje seksualne orijentacije ili rodnog identiteta/izražavanja, onda se preporučuje da se ne koristi samo termin gej, nego LGBT (lezbejke, gej, biseksualne, transrodne osobe).

Govor mržnje: odnosi se na javno izražavanje koje širi, potiče, promovise ili opravdava mržnju, diskriminaciju ili neprijateljstvo prema manjinama – na primjer, izjave političkih ili vjerskih vođa koji se pojavljuju u medijima ili na internetu.

Heteronormativnost: se odnosi na kulturalne i društvene prakse koje navode muškarce i žene da smatraju kako je heteroseksualnost jedina moguća seksualnost, te da se u skladu s tim trebaju i ponašati. Također, podrazumijeva postavljanje heteroseksualnosti kao jedinog načina da se bude „normalan“ i kao jedini izvor društvenog prihvatanja.

Heteroseksualna osoba: osobe se određuju kao heteroseksualne na osnovu njihovog spola i spola njihovog partnera (njihovih partnera). Kada su partneri različitih spolova, onda se osoba kategorizira kao heteroseksualna.

Homofobija: strah, iracionalan bijes, netolerancija ili/i mržnja prema homoseksualnosti.

Homofobija se javlja u različitim oblicima:

- Internalizirana homofobija: kada lezbejke, gej muškarci i biseksualne osobe posmatraju i prihvataju heteroseksualnost kao ispravan način postojanja i življenja.
- Institucionalizirana homofobija: kada vlade i vlasti djeluju protiv jednakosti LGB osoba. Može se raditi o govoru mržnje javno izabраниh osoba, zabrani parade ponosa i drugim oblicima diskriminacije LGB osoba.

Homoseksualac_ka: osobe se određuju kao homoseksualne na osnovu njihovog spola

i spola njihovog partnera (njihovih partnera). Kada su partneri istog spola, onda se osoba kategorizuje kao homoseksualac_ka. Preporučuje se korištenje termina lezbejka i gej muškarac umjesto homoseksualac_ka. Termini lezbejka i gej muškarac se smatraju neutralnim i pozitivnim, a fokus je na identitetu, a ne seksualnoj preferenciji. Termin homoseksualac_ka, u konačnici, historijski ima patološku konotaciju.

Interseksualna osoba: odnosi se na osobe koje imaju genetske, hormonske i fizičke karakteristike koje nisu isključivo muške ili isključivo ženske, ali su tipične za oba spola istovremeno ili nisu jasno definisane kao jedno ili drugo. Ove karakteristike se mogu očitovati unutar sekundarnih spolnih karakteristika kao što su mišićna masa, raspodjela dlaka, grudi i stas; primarnih spolnih karakteristika kao što su reproduktivni organi i genitalije; i/ili hromozomskih struktura i hormona. Ovaj termin je zamijenio termin hermafrodit koji je intenzivno korišten od strane ljekara tokom 18. i 19. stoljeća.

Lezbejka: žena koju seksualno i/ili emotivno privlače žene.

LGBT: skraćenica za lezbejke, gej, biseksualne i transrodne osobe.

Oznaka za spol: predstavlja označavanje spola u službenim dokumentima. Najočitiije oznake spola su oznake kao što su muško/žensko ili gospodin/gospođa/gospođica. One se često nalaze u ličnim kartama, vozačkim dozvolama, rodnim listovima, diplomama, vjenčanim listovima, poreznim obrascima. Manje očite oznake roda mogu biti kodirani brojevi kao što je broj socijalnog osiguranja.

Parade ponosa: parade ponosa i marševi se održavaju od juna 1969. godine, od takozvane Stonewallske pobune, kada su LGBT osobe nekoliko dana protestovale na ulicama protiv stalnog policijskog uznemiravanja LGBT osoba i okupljališta. Sljedeće je godine pobuna obilježena demonstracijama u nekoliko američkih gradova i od tada su se godišnje demonstracije protiv homofobije/transfobije, a za LGBT prava, proširile širom svijeta.

Promjena spola: odnosi se na proces kroz koji osobe mijenjaju spol s kojim su rođene kako bi on bolje odgovarao njihovom rodnom identitetu. Često se odnosi na proces koji podrazumijeva medicinski tretman, uključujući hormonalnu terapiju i hirurške zahvate kroz koje trans osobe prolaze da bi uskladili svoje tijelo sa svojim rodom.

Queer: je postao akademski izraz koji obuhvata osobe koje nisu heteroseksualne - tu spadaju lezbejke, gej muškarci, biseksualne i transrodne osobe. Queer teorija osporava heteronormativne društvene norme o rodu i seksualnosti i tvrdi da su rodne uloge društveni konstrukti. Za neke LGBTI osobe, termin queer ima negativne konotacije jer je tradicionalno bio uvredljiv izraz, dok su druge LGBTI osobe zadovoljne izrazom i ponovo su ga prihvatile kao simbol ponosa.

Rod: se odnosi na unutrašnju percepciju osobe i njeno doživljavanje sebe kao muškarca ili žene, te na društveni konstrukt koji određuje društvene uloge muškaraca i žena, a koje se razlikuju kroz historiju, društva, kulture i društvene klase. Rod je time povezan s društvenim očekivanjima i nije isključivo biološka stvar.

Rodno izražavanje: se odnosi na ispoljavanje vlastitog rodnog identiteta osobe, te rodnog identiteta koji percipiraju drugi. Osobe obično žele da se njihovo rodno izražavanje ili predstavljanje podudara s njihovim rodnim identitetom/identitetima, bez obzira na spol s kojim su rođeni.

Rodni identitet: se odnosi na duboki osjećaj unutrašnjeg i individualnog doživljaja roda, koji može, ali i ne mora, odgovarati spolu s kojim je osoba rođena, uključujući lični osjećaj tijela (što može uključivati, ukoliko je to slobodni izbor osobe, izmjene tjelesnog izgleda ili funkcija na medicinski, hirurški ili drugi način), te druge načine izražavanja roda, uključujući odjeću, govor i manire (Yogyakarta principi).

Seksualna orijentacija: odnosi se na sposobnost svake osobe na duboku emotivnu i seksualnu privlačnost, te intimne i seksualne odnose, prema osobama različitog ili istog spola ili sa osobama s više spolova.

Transgender/transrodno: odnosi se na trans osobe koje trajno žive u željenom rodu, bez da nužno moraju proći kroz bilo kakvu medicinsku intervenciju/intervencije. Donedavno, ovo je bio primarno krovni pojam koji se odnosio na sve trans osobe, čiju upotrebu danas zamjenjuje pojam trans , za koji se smatra da obuhvata sve transrodne zajednice.

Transeksualna osoba: odnosi se na osobe koje se u potpunosti identificiraju s rodnom ulogom suprotnom od spola s kojim su rođene i žele stalno živjeti u odabranoj rodnoj

ulozi. Te osobe često odbacuju svoje primarne i sekundarne spolne karakteristike i imaju želju da usklade svoje tijelo sa svojim željenim spolom. Transeksualne mogu imati namjeru da prođu, već prolaze ili su prošle kroz tretman promjene spola (koji može, ali i ne mora, uključivati hormonalnu terapiju ili operaciju).

Transrodna osoba/osobe/muškarac/žena: je uključiv krovni termin koji se odnosi na one osobe čiji se rodni identitet i/ili rodno izražavanje razlikuje od spola s kojim su rođene. Termin uključuje, ali se ne ograničava na: muškarce i žene sa transeksualnom prošlošću, osobe koje se identificiraju kao transeksualne, transrodne, transvestite/transvestija, androgene, višespolne, interrodne, bespolne, spolno neusklađene ili s bilo kojim drugim rodnim identitetom i/ili rodnim izražavanjem koji nije standardno muški ili ženski i izražavaju svoj rod kroz izbor odjeće, predstavljanje ili tjelesne izmjene, uključujući podvrgavanje višestrukim hirurškim zahvatima.

Transvestiti/transvestija: odnosi se osobe koje uživaju noseći odjeću drugog spola u određenim vremenskim periodima. Njihov osjećaj identifikacije s drugim spolom može biti u rasponu od toga da bude veoma jak i doista njihov primarni spol, do toga da bude manje kritični dio njihovog identiteta. Neki transvestiti ili osobe koje se preoblače mogu potražiti liječničku pomoć u promjeni i trajno živjeti u svom željenom spolu u nekom trenutku svog života. Drugi su sretni što se nastavljaju preoblačiti dio vremena do kraja njihovog života.

Transfobija: se odnosi na negativna kulturalna i društvena uvjerenja, mišljenja, stavove i ponašanja na osnovu predrasuda, odbojnosti, straha i/ili mržnje prema transrodnim osobama ili prema varijetetima rodnog identiteta i rodnog izražavanja. Institucionalizirana transfobija se ispoljava kroz pravne sankcije, patologizaciju i nepostojeće/neadekvatne mehanizme za borbu protiv nasilja i diskriminacije. Društvena transfobija se ispoljava u oblicima fizičkog i drugih vrsta nasilja, govora mržnje, diskriminacije, prijetnji, marginalizacije, socijalne isključenosti, egzotizacije, podsmijeha i uvreda.

Zločini iz mržnje: djela koja su motivirana mržnjom ili predrasudom prema određenoj grupi ljudi. Mogu se zasnivati, između ostalog, na rodu, rodnom identitetu, seksualnoj orijentaciji, nacionalnosti, vjeroispovijesti, dobi ili invalidnosti. Nazivaju se i zločinima iz predrasude.

O SARAJEVSKOM OTVORENOM CENTRU

Sarajevski otvoreni centar je nezavisna, nepolitička i neprofitna organizacija koja promoviše puno poštivanje ljudskih prava i smanjuje nivo diskriminacije na osnovu spola, seksualne orijentacije i rodnog identiteta, osnažujući marginalizirane grupe kroz aktivnosti u zajednici, promovišući ljudska prava u društvu i zagovarajući promjene politika vlasti.

Sarajevski otvoreni centar je osnovan 2007. godine i od tada neprekidno radi i širi obim svog djelovanja, od međureligijske edukacije i kulturnih programa do programa ljudskih prava, pogotovo prava lezbejki, gej, biseksualnih i transrodnih osoba. Intenzivno radimo od 2011. godine, kada smo otvorili naš prvi ured, te okupili tim ljudi koji stalno rade u Sarajevskom otvorenom centru. Danas, naš tim čini dvanaest zaposlenih i dvije volonterke. Članica smo sljedećih mreža:

- Omladinska mreža BiH
- Koalicija protiv govora i zločina iz mržnje
- Mreža izgradnje mira u BiH
- Mreža pravde
- Forum jednakosti
- Ženska mreža u BiH
- Regionalna mreža protiv homofobije

Jedan od fokusa našeg rada je podizanje svijesti unutar državnih institucija/zvaničnika o potrebi da se u potpunosti implementiraju međunarodni, evropski i državni standardi iz oblasti ljudskih prava žena i LGBT osoba.

Takođe radimo na podizanje svijesti građana_ki o pravima LGBT osoba i političkim, društvenim i ekonomskim pravima žena, te osnaživanju i jačanju LGBT zajednice kroz implementaciju aktivnosti koje joj pružaju podršku vezanu za njena prava i potrebe.

www.soc.ba

www.lgbt-prava.ba

office@soc.ba

EDICIJA LJUDSKA PRAVA SARAJEVSKOG OTVORENOG CENTRA

uređuje Emina Bošnjak

U ovoj ediciji smo do sada objavili_e:

Vladana Vasić, Sadžida Tulić (2012): Ne toleriši netoleranciju.

Upoznaj svoja prava i koristi ih! Vodič za LGBT osobe

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar/Civil Rights Defenders

Zlatiborka Popov-Momčinović, Saša Gavrić, Predrag Govedarica (priredili_e, 2012): Diskriminacija –
Jedan pojam, mnogo lica.

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar

Jasmina Čaušević, Kristina Ljevak (2012): Čekajući ravnopravnost.

Analiza sadržaja izvještavanja pisanih medija o LGBT temama u 2011. i 2012. godini

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar/ILGA Europe

Lejla Huremović (priredila, 2012): Izvan četiri zida.

Priručnik za novinarke i novinare o profesionalnom i etičkom izvještavanju o LGBT temama.

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Lejla Huremović, Masha Durkalić, Damir Banović, Emina Bošnjak (priredili_e, 2012): Stanje LGBT
ljudskih prava u BiH u 2011. godini - Rozi izvještaj.

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Druga izdanja koja su objavljena kao rezultat rada Sarajevskog otvorenog centra (izabrani naslovi):

Saša Gavrić/Damir Banović (priredili, 2012):

Parlamentarizam u Bosni i Hercegovini.

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar/Fondacija Friedrich Ebert.

Saša Gavrić/Damir Banović/Christine Krause (priredili_e, 2009):

Uvod u politički sistem Bosne i Hercegovine: izabrani aspekti.

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar/Fondacija Konrad Adenauer.

Damir Banović/Saša Gavrić (priredili, 2011):

Država, politika i društvo u Bosni i Hercegovini: analiza posdejtonskog političkog sistema.

Sarajevo: University Press-Magistrat.

Jasmina Čaušević/Saša Gavrić (priredili, 2012):

Pojmovnik LGBT kulture.

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar/Fondacija Heinrich Böll.

Saša Gavrić/Aida Spahić (priredili, 2012):

Čitanka LGBT ljudskih prava, 2. izdanje

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar/Fondacija Heinrich Böll.

Damir Banović (2012)

Prava i slobode LGBT osoba. Seksualna orijentacija i rodni identitet u pozitivnom pravu u Bosni i Hercegovini.

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Wiliam G. Naphy (2012):

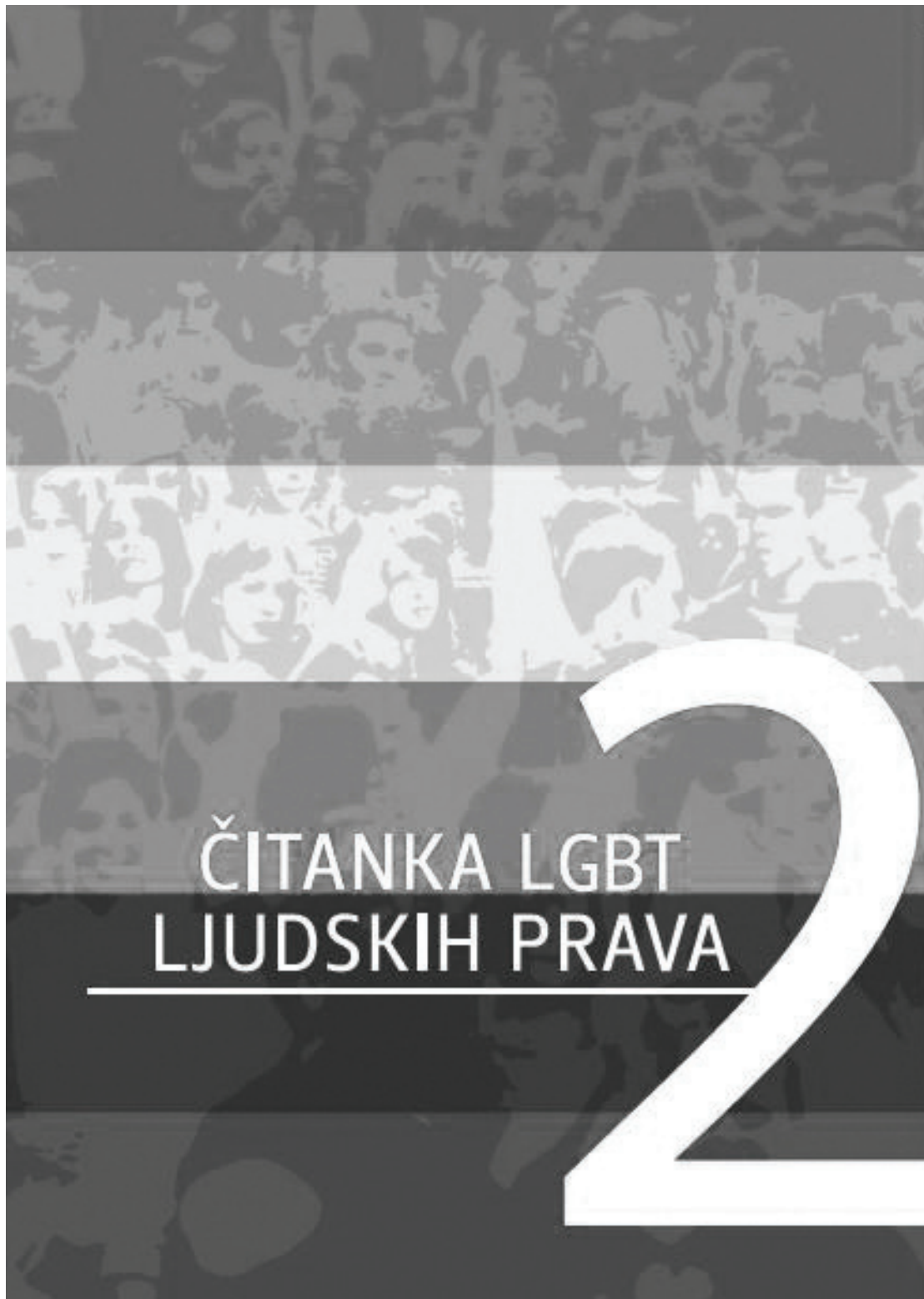
Born to be gay. Historija homoseksualnosti.

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar/Fondacija Heinrich Böll/Fondacija Cure.

Saša Gavrić/Damir Banović (priredili, 2012):

Parlamentarizam u Bosni i Hercegovini.

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar/Fondacija Friedrich Ebert.

Aida Spahić/Saša Gavrić (priređili, 2012)

Čitanka LGBT ljudskih prava

Sarajevo, Sarajevski otvoreni centar/Fondacija Heinrich Boell

Jasmina Čaušević/Saša Gavrić (priredili, 2012)
Pojmovnik LGBT kulture
Sarajevo, sarajevski otvoreni centar/Fondacija Heinrich Boell